

Illinois U Library

A5 BYGGMÄSTAREN
1954 arkitektur

SOUNDEX

— den obrännbara plattan
för akustik och ventilation

För perfekt akustik och ventilation har SOUNDEX-tak monterats i Varuhuset Forum, Uppsala.

6

starka skäl att välja SOUNDEX

- 1 Obrännbar konstruktion
- 2 Separata hål för luft och ljud
- 3 Exakthet i mått och vinklar
- 4 Vacker, färdigbehandlad yta
- 5 Tvättbart utförande
- 6 Sveriges mest sålda akustikplatta

SOUNDEX monteras just nu hos:

Restaurang SHT,
Stockholm

HSB, Stockholm

IC-huset,
Stockholm

Sjukhus,
Västra Ny

Sparbanken,
Lidköping

Badhus,
Grängesberg

Landheim Veveri,
Norge

ZERO

AKTIEBOLAG

Huvudkontor: St. Nygatan 38 Tel. 23 27 05 • Postbox: Stockholm
Avdelningskontor i Malmö och Gävle • Licenstillverkning i Bene-
länderna, Danmark, Finland, Norge, Italien och Spanien • Egen
verkning i Tyskland och Schweiz

BYGGMÄSTAREN

1954

arkitektur

A5

B4 BYGGMÄSTAREN 1954 byggnadsteknik

INNEHÅLL:

- HULTQVIST, SVEN: *Industriprojektering.*
LUNDBORG, TORE: *Industrien, bullret och människan. Medicinska synpunkter.*
BRANDT, OVE: *Industrien, bullret och människan. Tekniska synpunkter.*
WESTER AXEL: *Golv belagda med keramiska plattor och utsatta för påfrestning av syror.*

Organ för Stockholms Byggnadsförening och Svenska Arkitektföreningen, avd. av Svenska Teknologföreningen. Adress: Byggmästaren, Kungsgatan 32, Stockholm. Tel. 23 31 05. Postgiro 3124

Redaktörer: Civilingenjör svr Gunnar Essunger och arkitekt SAR Tore Virke. Redaktionssekreterare: Arkitekt SAR Hillevi Svedberg.

Redaktionskommitté: Arkitekt SAR Hans Asplund, civilingenjör svr Lennart Backmark, arkitekt SAR Haqvin Carlheim-Gyllensköld, civilingenjör svr Sture Haag, arkitekt SAR Torbjörn Olsson och ingenjör Ernst Wohlin.

Redaktionsombud: Dir. Victor Bährner och länsarkitekt Ebbe Borg, Malmö samt arkitekterna SAR Gunnar Hoving och Per-Olof Klang, Göteborg.

Ansvarig utgivare: Arkitekt SAR Moje Bergström. I tidskriften gjorda uttalanden stå för författarnas räkning och äro endast om så anges att anse som uttryck för ståndpunktstagande av någon av de föreningar, som utge tidskriften.

Byggmästaren utkommer med 24 nummer om året. 12 nummer behandlar arkitektur och 12 nummer byggnadsteknik.

Prenumerationspriser för helår:

	Sverige Danmark Finland Norge	Övriga utlandet
Endast lösnummer upplaga A + B (24 nummer)	30:—	40:—
Endast lösnummer upplaga A (12 nummer) Arkitektur....	20:—	30:—
Endast lösnummer upplaga B (12 nummer) Byggnadsteknik	20:—	30:—
Lösnummer + klotband upplaga A + B	45:—	55:—
Lösnummer + hfr. band upplaga A + B	55:—	65:—

33 ÅRGÅNGEN

INNEHÅLL

5 MAJ 1954

DK 726.5 (485 Skoghall): 06.063

LUNDBERG, ERIK: *Ny kyrka i Skoghall.* Byggmästaren 33 (1954) nr A 5, sid. 113—119.

Redogörelse för tävlingen illustrerad med planer, fasader och sektioner av prisbelönta förslag. Utdrag ur tävlingsprogram och prisnämndens utlåtande.

DK 726.5

HAMBERG, PER GUSTAF: *Några normalplaner för småkyrkor i äldre tid.* Byggmästaren 33 (1954) nr A 5, sid. 120—123.

Redogörelse för arkitektoniska spekulationer i 1600-talets Tyskland kring den evangelisk-lutherska kyrkobyggnadens ändamål och utformning med hänsyn till liturgins krav.

DK 726.5 (485): 06.063

Iddtävling om småkyrkor. Byggmästaren 33 (1954) nr A 5, sid. 124—131.

Utdrag ur tävlingsprogrammet, planer, fasader, sektioner och modellfotografier av samtliga prisbelönta och inköpta förslag samt några obelönade.

Med egna händer. Byggmästaren 33 (1954) nr A 5, sid. 132—134.

Kyrkobygge av lekman i England (engelsk text och bilder genom Pressens Bild) och Sverige (text av kyrkoherde Per Rylander i Hallstahammar).

DK 749

RUDBERGER ARNE: *Kolonnens lillsyster.* Byggmästaren 33 (1954) nr A 5, sid. 135—136.

Recension av en utställning i Stockholm våren 1954 av Alvar Aaltos möbler och konsthantverk.

GUNNAR ASPLUND ARCHITECT

1885—1940

En engelsk upplaga av boken om Gunnar Asplund har utkommit. Boken är rikt illustrerad och försedd med bildunderskrifter på engelska och franska. Pris för halvklotband med guldsnitt och skinnfält kronor 70:—.

En utmärkt presentbok till utländska vänner.

Säljes även på avbetalning

BYGGMÄSTARENS FÖRLAG

Kungsgatan 32, Stckckholm C · Postgiro 3124

Dagens toppspis — elspisen med **SNABBSTART!**

Vilken spis
till
så lågt pris!

Nu har Elektro-Helios berömda grillspis — modell 18 — blivit ännu bättre. Ni ser själv här bredvid alla de nyheter och finesser som gör grillspisen så eftersökt, massor av fina argument, som gör att husmödrarna uppskattar ett så fulländat matlagningsinstrument som Elektro-Helios grillspis modell 18.

Senaste nytt:

Rekordsnabb ugnsuppvärmning

Snabbstarten

värmer upp ugnen dubbelt så fort genom specialkoppling av den hypersnabba grillens rörelement.

Dessutom bl. a.:

Ugnen är extra hög och inbyggd på djupet — god värmefördelning och billig i uppvärmning.

Rörkokplatta — oöverträffat snabb och ekonomisk.

Rekordkokplatta — med strömkran — överlägsen vid långkok och tryckkokning.

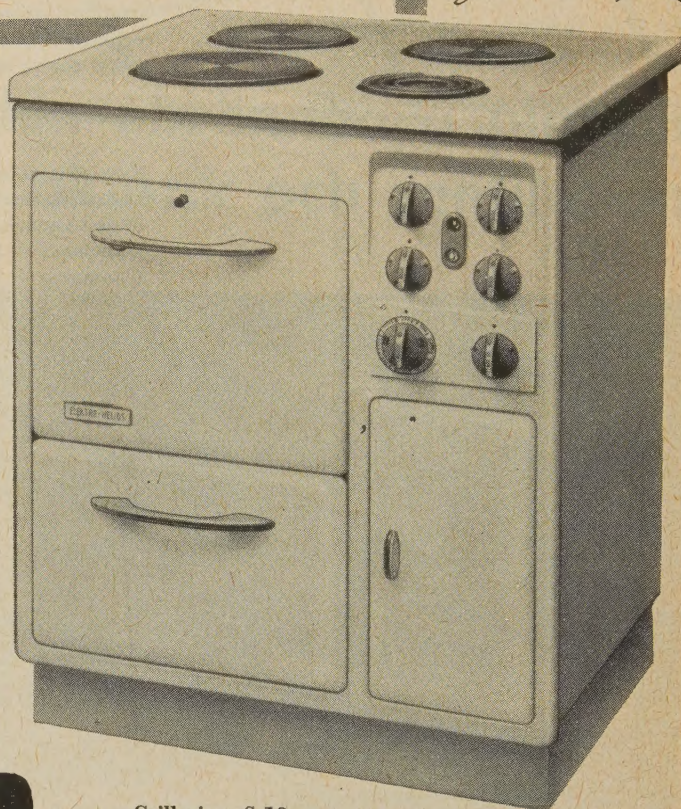
Snabbgrill — 3—4 minuters uppvärmningstid, på bekväm arbetshöjd.

Extra förvaringsskåp för ugn- och bakplåtar, stekpannor etc.

Upphöjd kant runt överhällen hindrar överkok att rinna ned.

Strömställare med 5 lägen.

Helpressad framsida, syrafast och hållbar emaljering. Kondensvattenränna, hjul bak till, rymligt värmeskåp, behändig ventilation, smidiga bekvämt placerade vred.

Grillspisen S 18

är alltigenom med kokplattor, termostater, strömställare och ugnselement en helsvensk kvalitetsprodukt.

Helios-spisen finns redan i mer än 450.000 svenska hem.

Riktpreis 660: —.

Samma spismodell med Elektro-Helios snabba gjutjärnskokplattor i stället för rörkokplatta och rekordkokplatta, riktpreis 620: —.

**ELEKTRO
HELIOS**

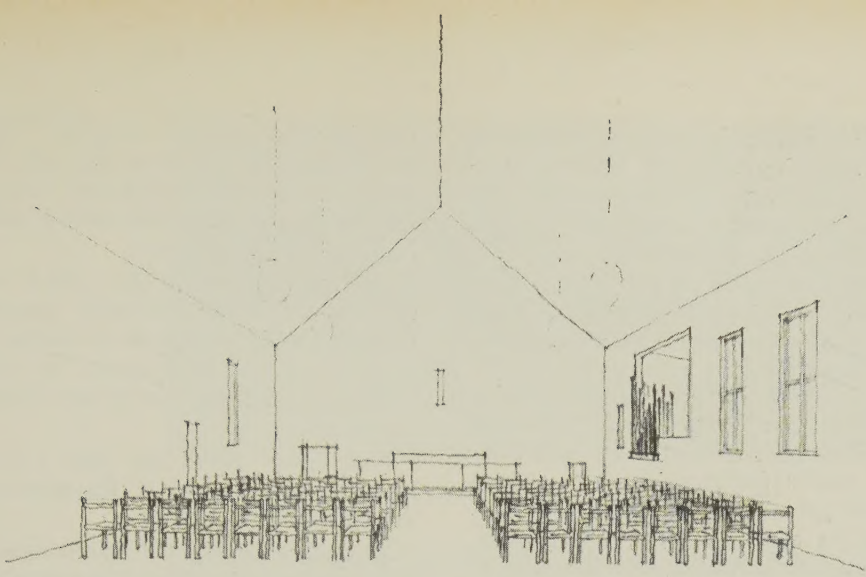
el-vägen till hemtrevnad

ELEKTRISKA AKTIEBOLAGET HELIOS

STOCKHOLM 20, Telefon 44 93 20, riks 44 94 20

Göteborg 17 48 65 - Malmö 393 10 - Linköping 460 70

Falun 57 80 - Sundsvall 576 35 - Skellefteå 153 71

NY KYRKA I SKOGHALL

DK 726.5 (485 Skoghall): 06.063

Tävlingen om ny kyrka i Skoghall blev i vissa avseenden en besvikelse. Många goda förslag ha belyst möjligheterna att utnyttja terrängen, att gruppera byggnadskroppar på ett verkningsfullt sätt, att utnyttja material i fin relation till vegetation och mark. Men föga har givits ifråga om gestaltningen av kyrkorummet såsom sådant. Egentligen är det väl dock just på den punkten som tävlingstillfällenas diskussion skulle kunna ge efterlängtat klarhet i dagens situation.

Kanske ger tävlingsresultatet såtillvida en antydan om att kyrkorummets formproblem blivit en realitet för arkitekterna, att det inte längre är enbart *hørsalar* som presenteras. Den som sett prov på yngre arkitekters grepp om kyrkliga restaureringsuppgifter under sistförflutna två decennier vet vad detta innebär. Kyrka, biograf och hörsal ha under denna tid ofta inneburit nära nog ett och samma problem. Så är det ingalunda ifråga om Skoghall-tävlingen.

I vissa förslag märkes istället en tendens att betona det ceremoniösa i kyrkorummet. Att ge koret särskild valör genom att lägga dess golv åtskilliga trappsteg högre än långhusets, att ge rummet betnad längriktning med altaret såsom perspektiviskt slutmål. Samt därtill en markant resning i rumsutformningen, en resning som ger uttryck av »trängtan uppåt». En motpol till dylika tendenser utgjorde ett förslag med centraliserad plan och viss samling kring altare och altareplats. Skada blott att ljusföringen i centrum inte var klarad i detta förslag.

En diskussion angående kyrkorummets totala form i relation till altare och altareplats skulle måhända vara av värde. Vi ha ju en sällsynt bra utgångspunkt i Wahlmans Engelbrektskyrka, som grupperar församlingssdelen av rummet på bredden och med starkaste samling kring koret, utan att detta grepp dock förtar riktningorienteringen av hela interiören mot altaret.

I detta sammanhang må det emellertid med största tillfredsställelse noteras att tävlingen inte demonstrerar något intresse för den art av teatraliska fönsteranordningar som skämmer Engelbrektskyrkans kor

Vinjetten: Interiörperspektiv av kyrksalen. Motto: "Peter" av arkitekter MAA Aage Porsbo och Karsten Kirkegaard samt arkitekt SAR Jan Hallén, Stockholm.

och som eljest inte äro sällsynta i nutida kyrkobyggnader.

Måhända kan det vara på sin plats att här fästa uppmärksamheten på det missvisande i våra större medeltida kyrkorumms nutida framträdande. De långa kyrkorummen ha ju ursprungligen varit uppdelade på längden, ofta ungefär halvvägs mellan västportal och korgavel, medelst ett tvärgående skrank. Framför detta skrank stod församlingsmedlemmarnas egentliga altare, undantagslöst helgat åt Kristus och försett med ett stort krucifix såsom altarprydnad, vanligen anbragt högt uppe i triumfbågen, ovan skranket. Församlingskyrkan *breder sig* framför altaret. Kristusgestalten stiger ut ur kyrkans inre, mötande församlingen. Tar man bort skranket och utnyttjar korets altare längst bort i rummets fond såsom huvudaltare får man en helt annan verkan. Koret och altaret draga sig då undan istället för att möta. Ja, koret får lätt en anstrykning av teaterscen, medan församlingssdelen av rummet blir åhörarsalong. Till synes av ren slentrian har detta långa, djupa kyrkorum — som i varje fall alls inte motsvarar de medeltida *intentionerna* — kommit att framstå såsom normbildande för nyare kyrkobyggnade (dock med stark opposition från bl.a. vissa riktningar under 1800-talet).

Det synes också ha förefunnits en tendens att anpassa gudstjänstens yttre former efter det djupa, starkt riktade kyrkorummet, på sådant sätt att det processionsmässigt ceremoniösa kommit att spela en allt större roll. Detta förnimmes störande starkt i just Engelbrektskyrkan, där arkitekten låtit korutformningens teatraliskt-ceremoniösa element kontrastera mot församlingsrummets ljusa bredd-rum.

I tävlingen ha många förslag, bl.a. de flesta av de prisbelönda, stannat vid enkelt rektangulära, relativt korta kyrkorum, och måhända bli dylika rumsformer till slut det naturliga och ändamålsenliga. Men ett studium av andra grupperingsarter skulle säkerligen vara ägnat att ge rikare differentiering av förhållandena även i dylika rum, vilka eljest lätt kunna tendera åt hörsalens kategori.

Tävlingen synes nästan genomgående blotta en märklig osäkerhet ifråga om fönster och fönsterpla-

cering. Påfallande är emellertid också att de moderna betongkyrkornas ljusföring, antingen av Perrets modell eller i yngre varianter, inte haft sympatier hos förslagsställarna. Man har m. a. o. vänt sig bort från funktionalistiskt öppna rumsbildningar. I stället har man ganska genomgående sökt en ljusföring och en rummets slutenhet, som har åtskilligt med den traditionella svenska landskyrkan att göra — om än i allra friaste tillämpning.

Utomlands har man ju flerstädes sökt anknytning till funktionalismens öppna, gränslösa rumsbildningar även vid nya kyrkoskapelser. Man har t. o. m. försökt utnyttja utsikten genom fönstren för att ge uttryck för den svindlande gränslöshet, som är så gripande. Men otvivelaktigt ha resultaten blivit avskräckande. På samma sätt som den funktionalistiska betongbyggnaden förnimmes främmande i kyrkans sammanhang, självtillräcklig och nära nog utmanande i sin stolthet över att »bemästra naturkrafterna». Det torde inte vara den mentaliteten eller, rättare, det sinnesläget, som hör samman med ett kyrkorum — hur berättigat detsamma än må vara i vårt vardags- och handlingsliv. Det är näppeligen den manifesterade aktiviteten och effektiviteten, ej heller latent effektivitet, som ett kyrkorum har att uttrycka — lika litet som en *parkanläggning* i och för sig synes böra sträva i sådan riktning. Handlingslivets målsättningar, anspänningarna inför situationer av olika slag, sinnets snabba reaktionsförskjutningar bör väl sjunka undan vid inträdet i kyrkorummet; sinnets lugn och öppna förutsättningslösa mottaglighet träda istället. Det är de konstnärliga uttrycken för tillvaro, existens mera än uttrycken för aktivt handlande och aktiv funktion, som höra hemma i kyrkan.

Byggnadsmaterialets egenverkan såsom stoff och

Ur tävlingsprogrammet:

Allmänna uppgifter och anvisningar

Kyrkoområdet, vars gränser å översiktskartan är markerade med röd färg, utgöres till sin huvuddel av berg i dagen och är beläget omedelbart söder om Bruksgatan i tätortens centrum. Inom området finnes två äldre fyrfamiljshus med tillhörande uthus. Dessa byggnader förutsättes komma att rivas när området tages i bruk för kyrkligt ändamål. Klockstapel är uppförd år 1949. Dess förläggning får ej hindra förslag som förutsätter flyttning av densamma. Befintligt gammalt bårhus kan möjligen med sin funktion infogas i den blivande planläggningen. Särskild hänsyn behöver dock ej tagas till denna byggnad. Uppfart till kyrkan bör arrangeras från såväl Lillängstorget som från vägen till Edsviken. Gatuhöjder framgår av stadsplanekartan. Församlingssalen skall kombineras med kyrkan så att den vid behov kan öka kyrkorummet. Om så anses motiverat kan stadsplaneförslaget i mindre grad frångås.

Pastorsexpedition med tillhörande lokaler, som böra ligga i botenvåning, kan om så anses lämpligt förläggas i separat byggnad. *Byggnaderna*

Byggnadsprogrammet omfattar kyrka, pastorsexpedition samt församlingslokaler.

Kyrkan skall inrymma ca 200 fasta sittplatser. På läktare skall finnas plats för piporgel och kör (30 lösa platser). Bänkplats beräknas till 88 × 50 cm. Uppgång till läktare ordnas så, att tillträde till densamma kan vinnas utan passage genom kyrkorummet. I koret framför altarringen skall finnas utrymme för kista vid jordfästningar.

Sakristian bör rymma garderober, toalett samt skrudskåp och ha en storlek av ca 12 m². Kapprum för körmedlemmar skall finnas. Toaletttrum för allmänheten inrymmas.

Värmecentral och bränslerum för hela anläggningen förläggas i källarutrymme. Kyrkobyggnaden förutsättes utförd i stenmaterial, ej i trä.

Kyrkobyggnaden avses bli den monumentala byggnad i tätortens centrum, som ger liv åt samhällsbilden och tillsammans med befintlig bebyggelse, bostadshus, affärshus, kommunalhus och frikyrka, fullständig centrumbildningen runt Lillängstorget. Kyrkorummet bör givas en ändamålsenlig och värdig utformning. Av stor betydelse är att kyrkan erhåller god akustik.

Pastorsexpeditionen skall inrymma: Entré med väntrum för allmänheten, toalett (12 m²), expedition (40 m²), brandsäkert arkiv (15 m²), ämbetsrum för pastor (14 m²), sammanträdesrum (24 m²), förvaltningsrum (10 m²), entré med toalett och garderober för personal, väntplats, litet pentry (10 m²).

materia mera än konstruktionens manifesterande av kraftförlopp. Och beträffande fönstren, torde *murhålen* snarare böra uttrycka den allmänna relationen till rymden, än vad vi uppleva vid aeroplanets svindlande färd ut i universum.

Inte hör direkt utsikt eller utblick hemma i kyrkan, men nödvändigtvis däremot kontakten med de atmosfäriska skiftningarna — molnet som ett ögonblick drar förbi. Ett uttryck för tidens skridande i lika hög grad som den levande ljuslågans fladderflämtning.

Naturligtvis gäller det dock i första hand den rent praktiskt betingade ljusvolymen. Man måste kunna läsa i psalmboken.

Lika olämplig som den funktionalistiska aktiviteten synes vara i kyrkorummet, lika väsensfrämmande ter sig väl också den starkt expressiva konsten. Den må göra aldrig så starkt intryck vid första konfrontationen, efter en kvart blir den utmanande och efter ännu en stund outhärdlig. Det intensiva konstintrycket torde höra hemma i andra sammanhang. Då vi röra oss och reagera individuellt, utan några hänsyn.

Å andra sidan, en arkitektur och en konst som bär raffinemangets kännemärken, som vill nå den kräsne kännaren blott, den hör heller inte hemma i kyrkan.

Utan att våga döma förefaller det mig dock som om tävlingsförslagen i ganska hög grad skulle — i den mån de inte tendera att dana indifferent hörsalar — pendla mellan en smula ceremoniöst högtidlig uttryckssträvan (i något fall med tendens till emotionell högsjändhet) och sensitivt raffinemang.

Erik Lundberg

Församlingslokalerna skall omfatta: Entré med kapprum och toaletter (15 m²), församlingssal med sittplats (lösa stolar) för 100 personer och plats för piano (85 m²), förrådsrum för stolar (10 m²), församlingsskåp (12 m²), förrådsrum till kök (6 m²), arbetsrum (för studieverksamhet, syförening, kyrkobroder, ungdomsgrupper m. m.). Rummet bör ligga i anslutning till församlingssal och kök (42 m²), scoutlokaler, 2 rum av vardera 25 m².

Scoutlokalerna, som kunna förläggas i souterrängvåning, böra förses med öppen spis, kapprum och wc m. m. och anordnas så, att de kunna användas utan tillträde till övriga lokaler.

Genom att sammanföra församlingshus och kyrkobyggnad skapas förutsättningar för en intimare kontakt mellan kyrkans verksamhet och övriga i samhället verkande ideella organisationers arbete.

Ur prisenämndens allmänna utlåtande:

Innan nämnden ingår på bedömning av de enskilda förslagen kan den ej uraktlåta att anmärka mot det sätt, på vilket flera förslag är utförda. Framställningen är stundom även beträffande sakligt värdefulla förslag så vag och skissmässig, att den inte blott försvårar eller omöjliggör en framställning i reproduktion, utan även försvårar bedömningen. Måhända är det för fackmännen inom nämnden möjligt att genom sådana vagt antydda och ofullständiga skisser få ett visst begrepp om vilka möjligheter till en god lösning förslaget kan innebära, men man kan knappast begära, att lekmännen inom nämnden skall ha denna förmåga och än mindre att allmänheten, som saken i sista hand angår, skall kunna bortse från att slarvigt, ofullständigt eller otydligt framställningssätt.

Detta är så mycket mera beklagligt, som helt visst tävlingen innebär ett betydande arbete för de tävlande och goda ansatser finns i ett flertal förslag. Uppgiften att skapa en form för kyrkan, som både tillgodoser den traditionella ritualens och det moderna kyrkosamfundets krav, är emellertid svår och det är därför i och för sig naturligt, att endast ett fåtal förslag i detta avseende lyckats ge några uppslag av värde.

*

De här publicerade förslagen till Skogshalltävlingen utgörs av de förslag som framkom vid en omtävling mellan pristagarna. I denna omtävling deltog dock icke teknolog Kerstin Gåsté. Red.

1:STA PRIS 5 000 kr
Nr 53 »Peter» av arkitekter MAA Aage Porsbo och Karsten Kirkegaard samt arkitekt SAR Jan Hallén, Stockholm.

I omtävlingen:
Nr 4 »Peter»

Överst t. h.: Fasad mot norr.
Därunder: Fasad mot väster.

Prisnämndens utlåtande:

Församlingssalen är anlagd i kyrkans förlängning med gott sammanhang. Läktare för sångare och orgel är vackert belägen över sakristian. Planen är praktiskt vällöst med goda entréförhållanden.

Byggnadskropparna ha alla öst-västlig riktning vilket ger en lugn hållning åt komplexet med en viss stegring mot kyrksalen som huvudkropp.

Interiören är enkel och lugn. I stort sett har anläggningen en god kyrklig karaktär men detaljer såsom fönster och dörr faller i proportioner och mått ur ramen.

Material och konstruktion är lämpliga för ändamålet.

Situationsplanen är välstuderad. Kyrkan ligger vackert till torget och i landskapet.

Ur prisnämndens allmänna utlåtande:

Enligt nämndens enstämmiga mening har intet av de i tävlingen framkomna förslagen sådana förtjänster, att det kan framför de andra omedelbart förordas till vidare bearbetning. För att frågan skall kunna föras vidare, och i förhoppning att tävlingen därigenom skall kunna leda till gott resultat, vill prisnämnden därför förorda, att samtliga här ovan till pris uttagna förslag inbjudas till omtävling.

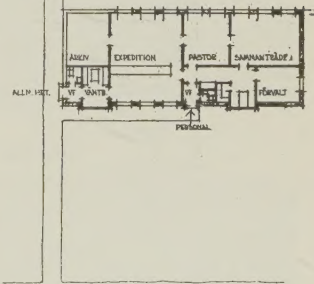
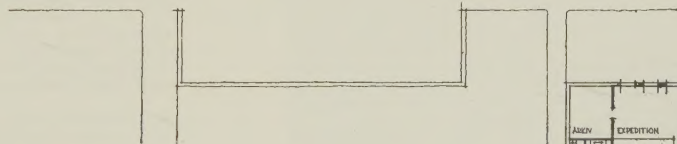
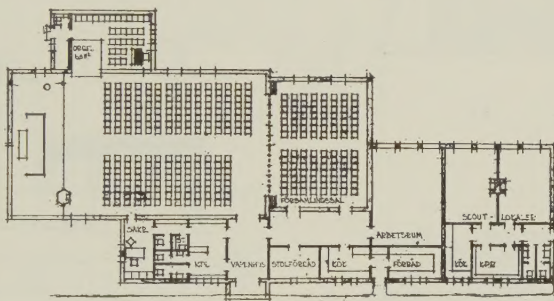
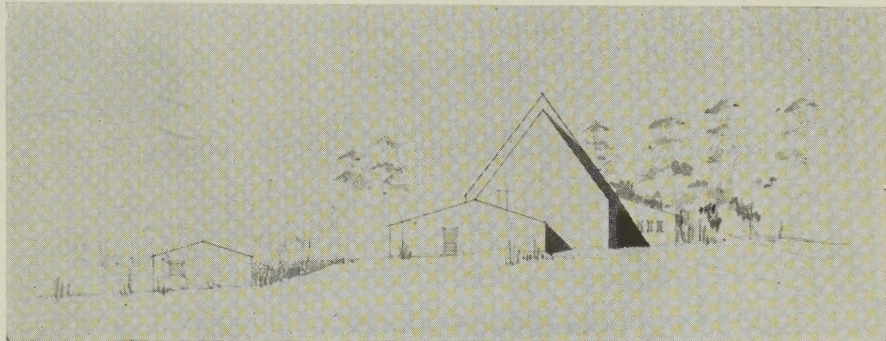
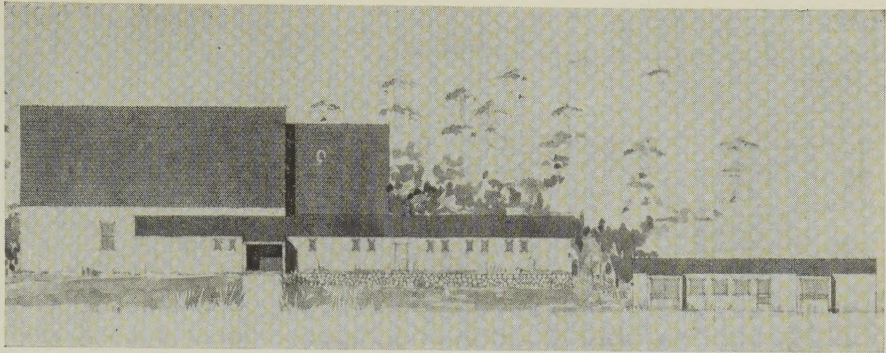
Prisnämndens utlåtande beträffande omtävlingen:

Inom föreskriven tid hade inkommit 4 st. förslag märkta med följande motto:

- nr 1 »Za»
- nr 2 »Kyrkbröllop 1955»
- nr 3 »Berget»
- nr 4 »Peter»

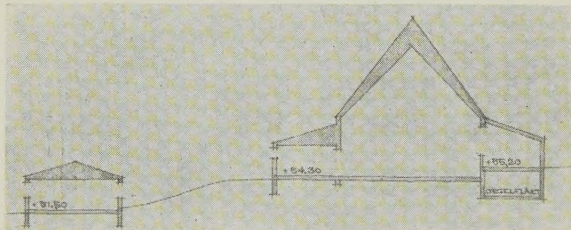
Samtliga dessa förslag är lätt igenkännliga såsom bearbetningar av de i den tidigare tävlingen inlämnade och belönade förslagen. Den verkställda omarbetningen har i allmänhet icke väsentligt förändrat förslagets egenskaper, och det förut givna omdömet gäller fortfarande i huvudsak om desamma.

Lyckligast har omarbetningen genomförts i förslaget »Peter», där exteriören fått en högre resning och en mera utpräglad kyrklig karaktär. Detta förslag synes prisnämnden ha goda möjligheter att efter ytterligare bearbetning bli en praktisk och vacker lösning av den föreliggande uppgiften, varför prisnämnden vill förorda, att detsamma lägges till grund för utförande. Därvid torde bl. a. dagbelysningen i kyrkan böra ytterligare studeras. Sådan interiören i nuvarande skick framstår i ritning och modell synes kyrkan bli alltför svagt belyst, särskilt vissa delar av bankkvarteren. Det synes även önskvärt, att koret något starkare betonas och även något fördjupas, så att det blir bättre plats för en katafalk framför altarskranket. Förbindelsen mellan sakristian och koret bör även förbättras, så att prästen då han går till altaret eller predikstolen icke behöver passera den smala sidogången omedelbart intill bänkgavlarna. Kyrkans och församlingssalens takkonstruktion samt huvudentréns utformning bör även närmare studeras.

Ovan: Plan av botten-
våningen. Skala 1:600.

Nedan: Sektion.

2:DRA PRIS 2000 kr

Nr 25 »Heliga Korset» av arkitekt SAR Harald Thafvelin, Stockholm.

I omtävlingen:

Nr 3 »Berg»

Prisnämndens utlåtande:

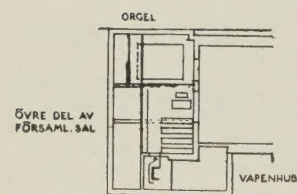
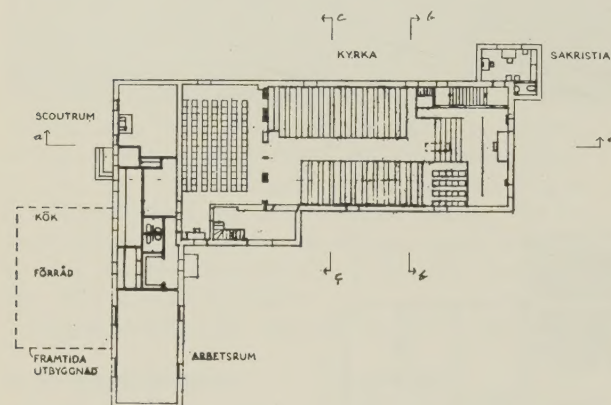
Församlingssalen utgör en förlängning av kyrksalen med god förbindelse i såväl plan som sektion. I vinkel mot dessa byggnadskroppar ligger en låg länga innehållande övriga församlingslokaler. Åhörarplatserna ha god kontakt med korpartiet, i vilket sakristian inbyggts, men enheten skulle måhända bli bättre med en mindre spatiös anordning. Sakristians inbyggnad i interiören ger ett fast läge åt predikstolen men skapar ett problem i uppbyggnaden som knappast är löst. Även den profana längan förefaller alltför spatiös.

Interiören med sin mycket höga resning och originella välvda form är ett rum med högtidlig prägel.

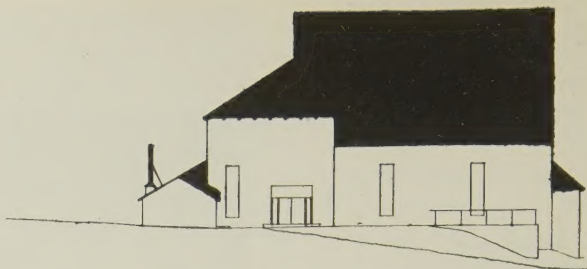
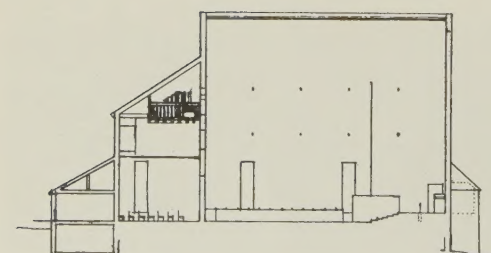
Författaren arbetar med proportioner och grupperingar, som verka suggestiva, och ha anknytning till kyrklig tradition.

Kyrkan är orienterad. Även torgets utformning är av intresse och stämmer med förslagets anda.

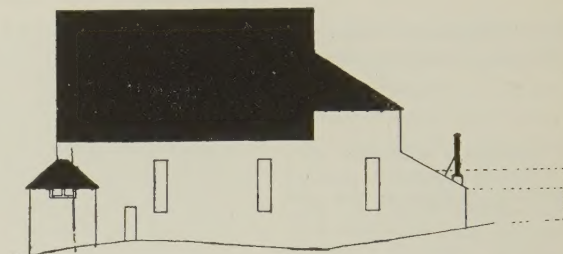
Förslagets utförande är sådant att man endast med svårighet kan bedöma hur dess förtjänstfulla ansatser skall kunna förverkligas.

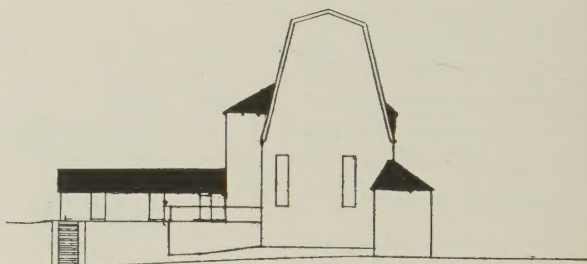
Spalt 1 överst: Bottenplan. Därunder plan av sängläktare och underst längdsektion. Skala 1:600.

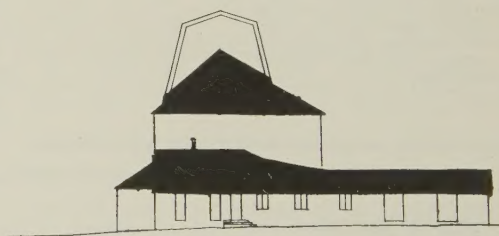
Fasad mot söder.

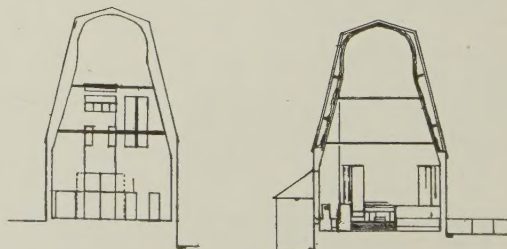
Fasad mot norr.

Fasad mot öster.

Fasad mot väster.

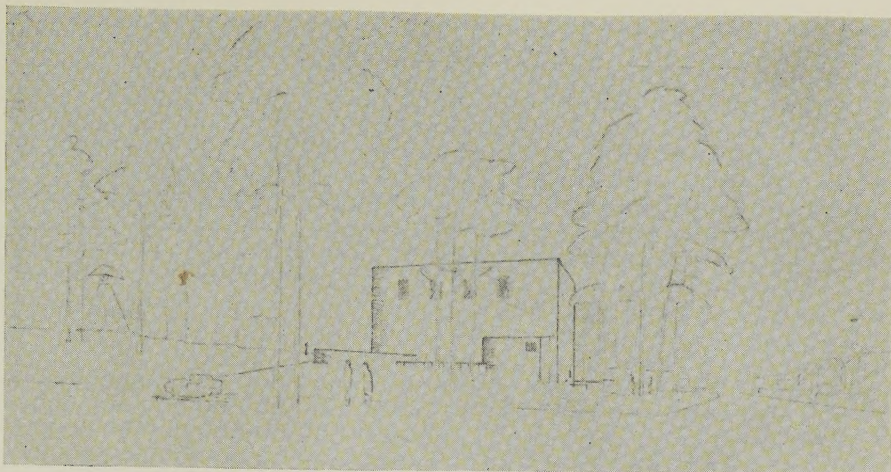
Tvärsektioner. Skala 1:600.

2:DRA PRIS 2 000 kr

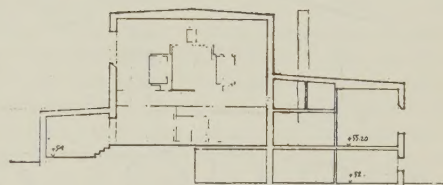
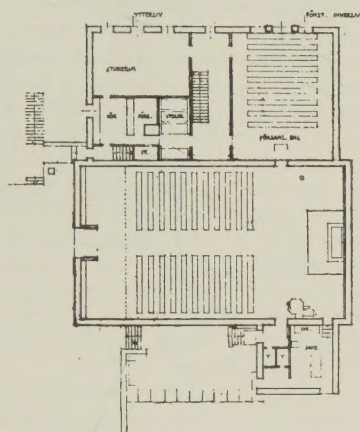
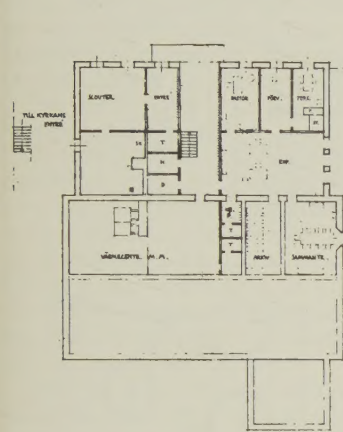
Nr 2 »Apara» av arkitekt John Kandell, medhjälpare byggnadsingenjör B Jonsson, Stockholm.

I omtävlingen:

Nr 1 »Za»

T. v.: Perspektiv mot nord-ost.

Ovan från vänster till höger:
Källarplan, bottenplan och sektion.
Skala 1:600.

Prisnämndens utlåtande:

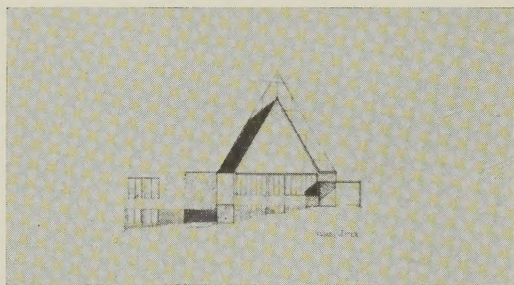
Kyrka och församlingssal är sammanbyggda i vinkel och förbindelsen dem emellan är god, såväl i plan som sektion. Det stora viktörrpartiet blir emellertid ett rätt framträdande inslag i kyrkointeriören mot koret. Den starkt koncentrerade planen är klar, välstuderad och vacker. Huvudentrén saknar vindfång, men sidocentrén för sångare kan ev. tjänstgöra som reserv.

Byggnadens totalform är mäktig och samlad med den egentliga kyrkokroppen tillräckligt hävdad ehuru utan utpräglad kyrklig karaktär. Interiören har goda proportioner och högtidlig prägel.

Förslaget arbetar med enkla material och konstruktioner, som passar uppgiftens art.

Kyrkans förläggning på området är lämplig, likaså anordningen av tillfarterna från torget och Edsviksvägen. Kyrkans verkan från torget kan motivera avsteget från orienteringsregeln.

Förslaget är konstnärligt ett av de värdefullaste.

3:DJE PRIS (i allmänna tävlingen) 1 000 kr

Nr 5 »Bergspredikan» av teknolog Kerstin Gässte, Stockholm.

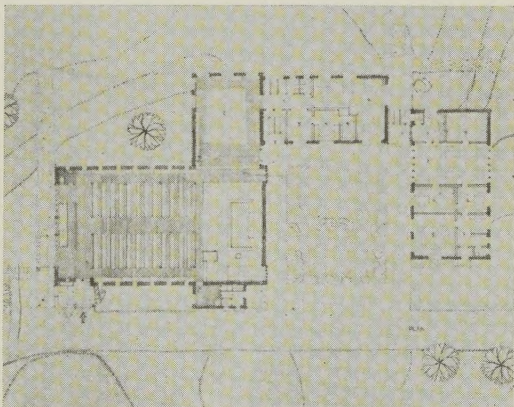
Prisnämndens utlåtande:

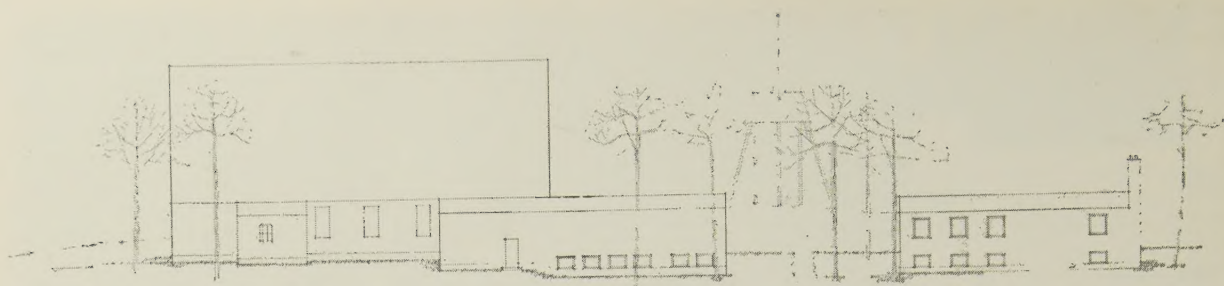
Kyrka och församlingssal har sammanbyggts i vinkel, övriga lokaler har förlagts kring en gård öppen mot söder.

Kyrkans sadeltak, som över korpartiet spänner från långvägg till långvägg, står över skeppet på pelare i bänkkvarterens ytterkanter. Dessa båda tak förenas av ett glasparti, som belyser koret; även motstående vägg är glasad. Belysningen av koret blir väl dramatisk för att inte säga teatralisk, och besvärande för prästen. Interiören förlorar också genom pelaranordningen i helhet och kraft.

Inte heller i det yttre ter sig komplexet tillräckligt enkelt och helt.

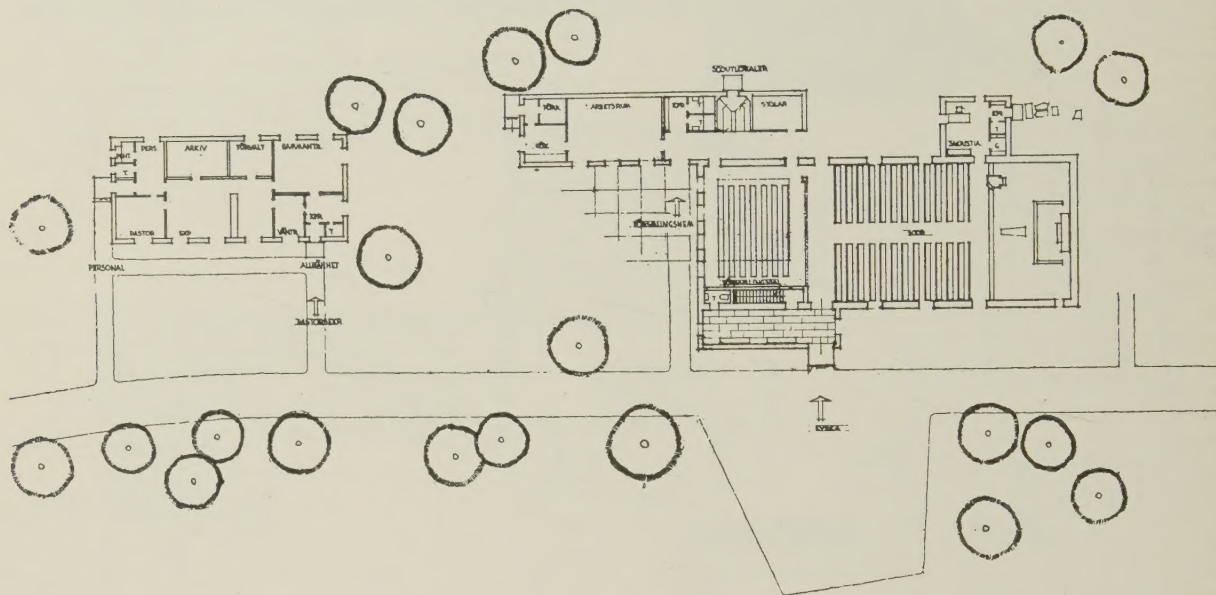
Kyrkan är orienterad, vackert förlagd, med väl ordnade tillfarter och i trevligt samband med torget.

FASAD MOT NORR

Ovan: Fasad mot norr.

3:DJE PRIS 1 000 kr

Nr 7 »Bergspredikan2» av arkitekter SAR Tord Hultman och Johan Thomé, Stockholm samt skulptör Olle Adrin, Ålsten.

I omtävlingen:

Nr 2 "Kyrkbröllop 1955"

Prisnämndens utlåtande:

Planlösningen, som bygger på sammankoppling av kyrka och församlingssal i vinkel är välstuderad och vackert löst.

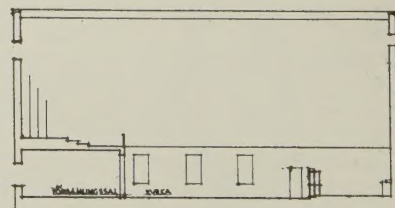
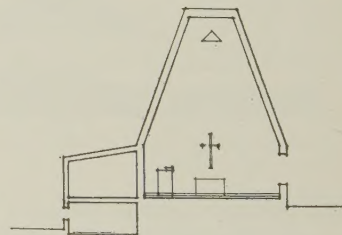
Kyrkorummets uppbyggnad är inte utan intresse, men belysningen torde inte bli tillfredsställande.

En glasmosaik av den omfattning förslagsställaren visar blir ganska dyrbar.

Kyrkan är orienterad och situationsplanen har stora förtjänster, torgbildningen däremot en svaghet genom den valör, som ges åt den befintliga fondbyggnaden. Alléplanteringen längs entrén från Edsviksvägen är något främmande.

Ovan: Bottenplan.

Nedan: Tvärsektion och längdsektion.
Skala 1:600.

Prisnämnden utgjordes av biskop Arvid Runestam, Karlstad, kyrkoherde J H Ramström, Hammarö, direktör W Hellgren, Skoghall, arkitekter SAR Hakon Ahlberg, Stockholm, Sigurd Lewerentz, Eskilstuna och professor Sven Ivar Lind, Stockholm.

**SYNPUNKTER PÅ DET LUTERSK-PROTESTANTISKA
KYRKORUMMETS UTFORMNING**

(Ur prisnämndens utlåtande)

Vilka krav ställer en evangelisk-luthersk kristendomsuppfattning på kyrkobyggnaden och gudstjänstrummet? Vad kännetecknar en evangelisk-luthersk kyrka till skillnad från å ena sidan en katolsk, å andra sidan en kalvinsk?

Det är lättast att tala om olikheten mellan kalvinskt och lutherskt. En kalvinsk kyrka har en annan stämning än vår, främst därför att hon saknar det som utgör medelpunkten och fästet för ögat i en luthersk: altaret. En kalvinsk kyrka saknar en klart framträdande, arkitektoniskt utformad symbol för det djupa kristna mysteriet, förhånden i Kristi död och uppståndelse och levandegjort i nattvarden, den heliga måltiden vid Herrens altare. Nattvarden i den kalvinska kyrkan har ju icke heller samma djupa innebörd som i lutherdomen. Frånvaron av denna mysteriesymbol, altaret, meddelar sig liksom åt alla håll i det kalvinska kyrkorummet och ger åt detsamma en mer profan karaktär — icke minst genom den grella belysningen — som en luthersk gudstjänstbesökare instinktivt känner såsom något främmande.

Det egendomliga är nu, att trots att den lutherska kristendomsuppfattningen står den kalvinska mycket närmare än Luther gör Rom, det råder en mycket större släktskap mellan lutherskt och katolskt med avseende på kyrkorummet, och delvis även gudstjänstens egen gestaltning, än mellan lutherskt och kalvinskt. Eller det är kanske icke så egendomligt: Många av våra kyrkor är från början katolska, och vi inte bara ha övertagit dem, vi trivs utmärkt i dem med våra gudstjänster och vår andakt och betraktar snarast deras höga ålder och minnen från gammal tid som en stor tillgång.

Men just den omständigheten, att vi bibehållit de gamla kyrkorna och i stor utsträckning deras prydnader, och fann oss väl till rätta med dem, röjer en djupare liggande olikhet i kristendomsuppfattningen i förhållande till den kalvinska kyrkan, än det kanske först ser ut. Därpå kan jag här icke närmare ingå. Olikheten återspeglar sig emellertid framför allt i den rikare liturgien i vår kyrka. Därtill kommer f. n., att en högkyrklig rörelse går fram genom kyrkan, vilken dels är mån om förbindelsen med kyrkans förgångna, dels fäster större avseende vid just liturgien än man under gångna tider gjort. Då nu liturgien och icke förkunnelsen eller det predikade ordet är det väsentliga i den katolska gudstjänsten, blir det så mycket lättare för lutherska kristna med dragning åt en liturgiskt rikare utgestaltad gudstjänst att känna sig hemma i den katolska moderkyrkans tempel.

I den katolska kyrkan är visserligen mysteriet starkare betonat än hos oss; där är icke blott Herren andligen närvarande under utdelandet av brödet och vinet; där *förvandlas* brödet och vinet till Herrens lekamen och blod; mysteriet blir ett mysterium tremendum et fascinosum på annat sätt än i den lutherska kyrkan, allt går ut på att göra påverkan på stämmingslivet massivare genom till känslan vädjande bilder, ljuseffekter och ljusdunkel, genom vackra skrudar, rökelsedoft, heliga symboliska handlingar, processioner. — I den mån vi i vår lutherska kyrka börja sätta värde på sådant, samtidigt som det predikade ordet sjunker i betydelse och det som utmärkte Martin Luthers reformation: sanning, klarhet, medvetenhet i det kristna troslivet, träder tillbaka till förmån för det mysteriösa, blir det allt svårare att dra någon gräns mellan katolskt och evangeliskt i fråga om gudstjänstrummets utformning.

Vad vi emellertid alltid även i den närvarande oklara situationen i vår kyrka med dess olikartade tendenser måste fasthålla vid är, att predikan nödvändigt intar en central ställning och predikstolen därför måste få den plats i församlingens mitt, som tillkommer den. Är altaret främst till för att symbolisera Guds underbara, irrationella handlande och människans aktiva, åskådande deltagande däri, så tjänar predikstolen och dess plats att låta Ordet bli hört, förstått och tillägnat, med uppbyggande av delvis *andra* gåvor och utrustningar å människans sida än dem som kräves för medlevandet i altarets drama. Den gudomliga sanningen, i lag och evangelium, som slår samvetet och väcker, som tröstar hjärtat och upprättar — det är samma ord och evangelium, som i sakramentets form tillhandahålls vid altaret, men det bjudes nu i den även mer tankemässigt tillägnade sanningens form och med övertygelsens kraft. Det är för reformationens kyrka ett oeftergivligt krav, att denna »förståndsvisshet», klarhet, sannings- och övertygelsekraft bevaras som en omistlig beståndsdel i vårt gudstjänstliv. Och det är ett förblivande önskemål, att gudstjänstrummet om möjligt ger uttryck däråt.

Det är emellertid icke blott gudstjänsten och den gudstjänstfirande församlingen som ställer anspråk på kyrkobyggnaden. Även församlingen utanför kyrkorummet, den kringliggande bygden och socknen, har sina krav, nämligen på kyrkans yttre form och framträdande i landskapet eller omgivningen. Framför allt ställer emellertid det kristna budskapet självt även i detta hänseende anspråk på sin tjänare kyrkan. Hon skall liksom själv predika och vittna om Guds gärningar och genom själva sin form påminna om att det finns en Gud och ett rike, som icke är av denna världen, och så hålla den stora livsfrågan vaken. Inte bara kyrkklockorna som kallar, även själva kyrkokroppen, tornet och spiran som pekar mot skyn har sin del i kyrkobyggnadens »predikan». Det är ingen tillfällighet, att Herrens hus av äldre fått en egenartad utformning och skiljer sig från andra. Det ligger en klar mening i att kyrkan är annorlunda än den kringliggande bebyggelsen och att hon omedelbart ger sig till känna såsom till skillnad från alla andra byggnader en kyrka.

Under de sista årtiondena har emellertid frågan om kyrkliga byggnader komplicerats i vårt land. Nya behov har framkommit i förening med nya kyrkliga verksamheter. Vid sidan av kyrkorna har mångenstädes församlingshus uppförts och kommit till flitig användning. Det beror bl. a. av påverkan från de frikyrkliga samfundet eller av behov, som ligger till grund även för dessa. Vår tids kristna vill i större utsträckning än förr ha möjligheter till obundna religiös samvaro. Demokratien har slagit igenom och med den har anmält sig ökade behov från lekmännens sida av aktiv medverkan i det kyrkliga arbetet. Kyrkan har tvingats till en tidigare okänd *uppsökande* verksamhet som kräver nya mötesplatser mellan kyrka och folk. Allt detta och mera därtill har bidragit till framkomsten av församlingshusen och församlings-salarna.

Och det är nu en uppgift för kyrkoarkitekterna att allt klarare fatta denna dubbla kyrkliga verksamhet i sikte vid planläggningen av nya kyrkobyggnadsföretag. Det visar sig också allt oftare av praktiska skäl nödvändigt att lösa de båda kyrkobyggnadsuppgifterna samtidigt och i ett sammanhang. Vid varje kyrkobyggnad inställer sig nämligen numera alltid ett intresse: att om möjligt göra kyrkorummet elastiskt, så att det på vanliga söndagar icke blir för stort men vid vissa kyrkohögtider kan utvidgas. Det är naturligt, att man då söker en sådan kombination av kyrko- och församlingshusbyggena, att församlingssalen vid behov kan läggas till kyrkorummet.

— — —

Arvid Runestam.

NÅGRA NORMALPLANER FÖR SMÅKYRKOR I ÄLDRE TID

Av docent Per Gustaf Hamberg

DK 726.5

Små kyrkobyggnader utförda efter gemensamma normalplaner äro ingen nyhet för vår tid. Redan medeltiden arbetade i långt högre grad än vad man i allmänhet föreställer sig med en standardisering av byggnadstyper och inventarier. De små romanska eller gotiska landskyrkor, som i tusental täcka Europas gamla kulturbygder, röra sig i regel med ett fåtal arkitektoniska former motsvarande den kristna gudstjänstens krav och de olika ländernas naturliga byggnadsmaterial.

Den äldsta protestantiska arkitekturen skiljer sig till en början endast tveksamt från den medeltida traditionen. Dess nyskapande insats börjar med interiörens omgestaltning efter de nya gudstjänstformerna och man når först senare fram till en verkligt ny arkitektur. Orsaken till detta är att medeltiden efterlämnade ett så stort antal kyrkobyggnader, att det skulle dröja flera generationer innan nyanlagda städer, omgruppering av befolkningen, krig och olyckor framkallade ett behov av nya tempel. Utbildandet av en särpräglad protestantisk arkitektur tillhör således 1600-talet, även om förutsättningarna gå tillbaka till reformatörernas uppfattning av gudstjänstens väsen och kyrkobyggnadens ändamål.

Katolsk och protestantisk uppfattning om kyrkobyggnaden skilja sig högst väsentligt från varandra. Den reformerta eller evangelisk-lutherska kyrkobyggnaden har alltsedan reformationstiden betraktats såsom en plats så gott som uteslutande avsedd för den kollektiva församlingsgudstjänsten, medan det romersk-katolska templet i äldre tider — liksom ännu i våra dagar — i sig förenar en hel rad olika religiösa funktioner av såväl publik som mera enskild karaktär. Redan 1500-talet uppfattade tydligt denna skillnad och 1600-talet utvecklade sitt arkitektoniska formspråk med hänsyn till detta. Den västerländska sakralarkitekturen skiljde sig således vid denna tid i tvenne huvudströmmar, vilka endast sporadiskt berörde varandra. Särskilt karakteristiska motsatser bilda således den reformerta holländska klassicismen med dess mer eller mindre självständiga avläggare på evangeliskt-lutherskt område i Skandinavien och Tyskland samt den katolska barocken i Italien, Österrike och Spanien med lydländer.

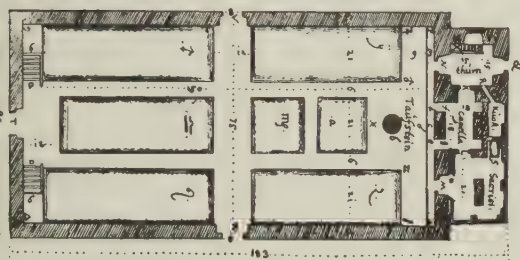
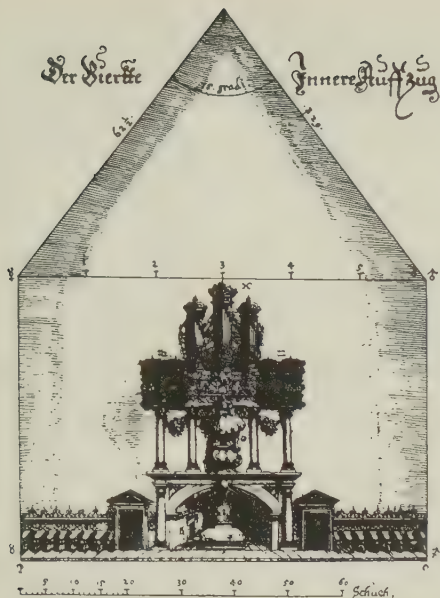
Den rikhaltiga arkitekturteoretiska litteraturen under 1600-talet var huvudsakligen formalistisk och tekniskt inriktad och innehåller praktiskt taget ingenting om kyrkobyggnadernas gestaltning ur funktionell och liturgisk synpunkt. Av desto större värde är därför ett litet arbete, som publicerades i Augsburg 1649 i avsikt att tjäna som vägledning inför den stora uppgiften att reparera och återuppföra alla de under trettioåriga kriget förstörda kyrkobyggnaderna. Författare voro Joseph Furtenbach far och son, tvenne förmögna borgare i riksstaten Ulm, kända för

sina vidsträckta kulturella förbindelser och sitt omfattande arkitekturteoretiska författarskap. Redan bokens titel, »Kirchen-Gebäw, in was Form und Gestalt... ein mittelgrosses wolgeproportionirtes und beständiges Kirchengebäwlin... mit geringen Unkosten aufzubawen», anger ett arkitektoniskt program: den talar om en medelstor, välproportionerad och beständig kyrkobyggnad, möjlig att uppföra och inreda med ringa kostnad.

Den yngre Furtenbach har graverat två planscher av denna »normalkyrka», plan i tre olika nivåer samt exteriör och tvärsektion. Bottenplanen och tvärsektionen avbildas här. Två principer ha varit särskilt betydelsefulla för gestaltandet av denna byggnad: bänkdelningslängden, vilken enligt tidens bruk noga skiljde mellan platser för manliga och kvinnliga gudstjänstbesökare och till och med gav dem olika ingångar till kyrkorummet, samt strävan att samla altare, predikstol, dopfunt och orgel till vad man skulle kunna kalla en enda »liturgisk skådebana», klart och tydligt synligt från interiörens samtliga bänklplatser.

Båda dessa principer äro karakteristiska för de mera radikala och progressiva tendenserna i samtidens evangelisk-lutherska arkitektur på kontinenten men representera ett bruk, som åtminstone sedan mitten av 1800-talet mer och mer övergivits och för våra dagars arkitekter och deras uppdragsgivare väl egentligen endast har teoretiskt och historiskt intresse. Viktigt är emellertid att Furtenbach i texten klart understryker nödvändigheten av att präst och församling under gudstjänsten hela tiden se varandra rakt i ansiktet, att liturgien och den del av inredningen som är bärare av de liturgiska handlingarna riktas mot församlingen, »gar wol in das Gesicht und Gehör», såsom författaren uttrycker saken. Därmed sammanhänger också en mycket intressant detalj: det främre och viktigaste av kyrkans två altare saknar altarskåp och är så utformat, att prästen — om så önskas — kan stå bakom altarbordet och utföra det religiösa ceremonielet hela tiden vänd mot församlingen och inte växelvis mot och från menigheten såsom ju ännu i våra dagar i allmänhet är fallet. I detta avseende upptar Furtenbach endast en sedvänja med fornkyrklig hävd, vilken bl. a. rekommenderades av Martin Luther men aldrig slog igenom och därför endast förekommer sporadiskt i den äldre protestantiska arkitekturen. Vissa liturgiska rörelser inom den moderna romerska katolicismen ha emellertid upptagit samma idé.

Placeringen av predikstol och orgel rakt ovanför altaret var karakteristisk för en mycket stor del av den evangelisk-lutherska arkitekturen fram till 1800-talets början och representerar tvärt emot vad man i allmänhet antagit en mycket gammal tradition, däri-

Grundplan och tvärsektion av Joseph Furtenbachs normalkyrka 1649 för återuppbyggnaden i de krigshärjade områdena i Tyskland. Altare, predikstol och orgel samlade på den östra väggen. På planen äro bänkkvarter markerade, längst bak för männen, i kyrkans främre del för barnen i mitten och kvinnorna längs sidorna.

genom att den går tillbaka på en under medeltiden förekommande kombination av lekmanaltare, korskrank och lektorium i de större kyrkornas långhus vid gränsen mot koret. 1800-talets högkyrkliga rörelser saknade kännedom om ursprunget till denna tradition och bekämpade den med uttryckliga förbud, varför den karakteristiska kombinationen altare-predikstol-orgel numera endast förekommer i ett fåtal icke ombyggda 1600- och 1700-talsmonument samt i vissa lågkyrkliga och frikyrkliga miljöer.

Denna anhopning av vad Furtenbach kallade »die vornembste Prinzipalstück» tilltalade naturligtvis 1600-talets smak för symmetri och hade dessutom vissa onekliga förtjänster ur både akustisk och visuell synpunkt. Med fördel kunde denna sammanställning emellertid egentligen endast användas i vissa enkla och rikt belysta rumsformer, således framför allt i småkyrkor eller medelstora kyrkor. 1600- och 1700-talens protestantiska arkitektur strävade också städse efter en så jämn och rik belysning av interiören som möjligt. Av praktiska skäl offrade man så möjligheterna till en mera dramatisk gestaltning av det inre genom alternerande mörka och ljusa partier.

Vid början av 1700-talet sammanfattades den radikala protestantiska arkitekturens erfarenheter under det gångna århundradet av matematikprofessorn och

arkitekturteoretikern Leonhard Christoph Sturm i tvenne skrifter, dels en mindre pamflett med titeln »Architectonisches Bedencken von protestantischer kleinen Kirchen Figur und Einrichtung», tryckt i Hamburg 1712, dels ett större arbete med titeln »Vollständige Anweisung aller Arten von Kirchen wohl anzulegen», tryckt i Augsburg 1719 och ingående i författarens stora serie av arkitekturtraktater i folio. Det förstnämnda av dessa båda arbeten sysslar således med småkyrkornas speciella problem och skall därför här närmare refereras. Texten har utformats såsom ett temperamentsfullt brev till en högt uppsatt person, vilken anmodat Sturm att såsom expert yttra sig över en redan påbörjad kyrka av korsform samt dennas planerade inredning.

Den på evangeliskt-lutherskt håll så omhuldade korskyrkokoplanen är, menar Sturm, den »obekvämate» av alla. I anslutning till sin kritik av denna planform ställer han redan i inledningen upp fem olika krav på kyrkobyggnaden:

1:0. De planformer äro icke minst ur ekonomisk synpunkt att föredraga, vilka med möjligast korta mursträckor omsluta en given rumsvolym. Centralkyrkotyper, vilka närma sig cirkeln eller kvadraten äga härigenom företräde framför byggnader med alltför långsmala eller sammansatta konturer.

2:0. Ett oeftergivligt krav på interiören är att man från alla platser skall kunna se gudstjänstens samtliga »funktioner», framför allt predikanten på predikstolen. Även här äga sådana enkla rumsformer företräde, där inga vinklar skymma utsikten mot altare och predikstol.

3:0. Exteriörer med många utskjutande partier göra ett oroligt intryck av till varandra adderade småbyggnader och äga därför icke den »majestätiska» karaktär tiden krävde av offentliga byggnader, då de icke passa för användningen av de klassiska kolonnordningarna.

4:0. Ur teknisk synpunkt bör man likaledes undvika komplicerade byggnadsformer, särskilt med hänsyn till svårigheten att hålla taken fria från vatten- och frostsador. Inåtgående hörn och takvinklar äro särskilt olämpliga vid täckning med taktegel eller skiffer och fordra det för småkyrkor onödigt dyrbara materialet koppar.

5:0. Belysningen av interiörens mittparti blir i kyrkor med långa korsarmar otillräcklig, i all synnerhet om man måste bygga för en del av dessas fönster med läktare.

Såsom synes anför Sturm här en rad huvudsakligen praktiska synpunkter, vilka alla syfta mot en enkel och klar gestaltning av byggnaden såväl i dess interiör som i dess exteriör. De kunna sägas äga en allmän giltighet av principiell betydelse även för andra tider än hans egen. Endast hans yttrande om de klassiska kolonnordningarna på exteriören utgör ett mera specifikt uttryck för hans egen av den samtida tyska barockens stilideal präglade smakriktning.

Till texten har Sturm fogat nio små förklarande gravyrer med grundplaner, ett av dem föreställande den så bittert kritiserade korskyrkan och de åtta övriga utgörande av honom själv ritade förslag till småkyrkor. En fullständig genomgång av alla alter-

nativen skulle icke på något väsentligt sätt berika vår bild av Sturms idéer. Jag inskränker mig därför till att avbilda och i korthet kommentera några av de enligt min egen uppfattning intressantaste.

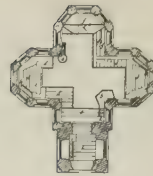
Såsom Tab. II har Sturm avbildat en enkel, i det närmaste kvadratisk plan med ett torn över ingångssidan. Teckningen är gjord i läktarplanet och man får tänka sig bänkarna trappstegsformigt förhöjda bakom varandra. Mitt på fondväggen ha altare och predikstol sammankomponerats.

Idén till denna rumsform är inte Sturms egen utan återgår på en typ av frikyrkliga byggnader, vilken redan under 1600-talets förra hälft hade en viss internationell spridning och varav de förnämsta kvarstående exemplen äro remonstranternas tempel och mennoniternas tempel i Amsterdam, uppförda redan så tidigt som 1629, respektive 1639. I monumentaliserad form återkommer den sturmska planen med sitt tillägg av tornet rätt ofta under 1700-talet, bl. a. i den ursprungligen tyska Christianskirken i Köpenhamns förstad Christianshavn samt i den norska bergverksstaden Kongsberg, båda byggnaderna från århundradets mitt.

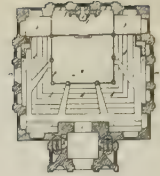
Denna osammansatta rumsstruktur söker nu Sturm i det följande variera på olika sätt för att visa huru förändringar av formen kunna medföra både fördelar och nackdelar i förhållande till det av honom eftersträfvade resultatet.

På Tab. III har han ritat en plan, vilken består av en kombination av en kvadratisk huvudform med korta korsarmar. Dessa inrymra tornet, två mitt emot varandra placerade trapphus samt ett litet korutsprång. I det inre skiljer sig denna kyrka från den föregående genom att altaret placerats i ett särskilt litet kor, vilket vid skranket t. v. omgives av en predikstol och t. h. av en hedersläktare för den furstlige landsherren. Inredningen är således här något mera »högkyrklig». De på planen utritade prickade linjerna angiva gränsen mellan de delar av rummet, där menigheten kan följa altartjänsten och där denna skymmes. Sturm påpekar själv, vilka svårigheter en så pass differentierad plan som denna medför för det generellt uppställda kravet att kunna se och höra predikanten samt följa altartjänsten från varje tänkbar del av interiören. Det smalare koret är också — kunna vi här tillägga — en traditionsrelikt från tiden före den fasta bänkinredningens införande. Medeltiden kände ju endast korstolar och fasta hedersplatser, medan vanliga kyrkobesökare fingo samlas stående i en klunga eller cirkulerande i långhuset och därför icke utestängdes från att helt kunna följa gudstjänsten på samma sätt som de, vilka enligt bänkdelningslängden blivit tilldelade de sämsta sittplatserna.

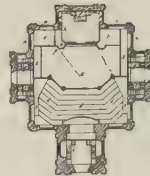
På Tab. IV ger Sturm ännu en variant av ungefär samma huvudtema, denna gång en åttkant kombinerad med korta korsarmar. Även här har kyrkan ett torn på den altaret motstående sidan. En ganska stor del mitt emot tornet har avdelats med skrank och några trappsteg såsom ett »kor». Altare och predikstol ha sammankomponerats över varandra. I övrigt innehåller även denna kyrka en fullständig fast bänkinredning samt läktare med trappor. Såsom Sturm själv skriver har denna plan stora liturgiska

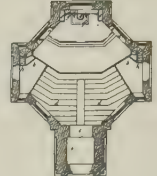
Tab. I.

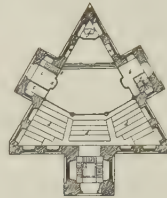
Tab. II.

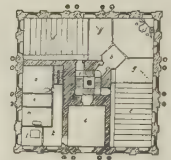
Tab. III.

Tab. IV.

Tab. V.

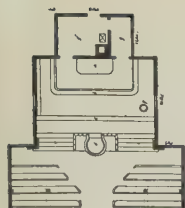
Tab. VIII.

Sex planer ur Leonhard Christoph Sturms skrift om protestantiska småkyrkor 1712. Tab. I den av honom kritiserade korskyrkan vilken var den formella anledningen till utvecklandet av hans egna idéer. Tab. I—V i läktarnivå. Tab. VIII i golvnivå. Bilderna avse att belysa ett rent teoretiskt resonemang men äga med undantag av Tab. V nära samband också med en hel rad verkligen uppförda kyrkobyggnader.

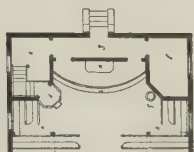
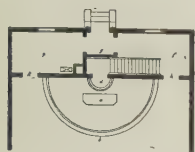
fördelar framför den förra. Fri sikt från samtliga platser förenas med en betydligt bättre belysning.

Tab. V visar en trekantig variant på samma grundtema. I detta fall rör det sig dock näppeligen om något förslag till en normalplan för småkyrkor verkligen avsedda att uppföras, utan snarare om ett renodlat teoretiskt exempel avsett att belysa det principiella resonemanget. Tornet intar samma plats som på övriga förslag. Närmast tornet är läktaren placerad. I den läktaren motstående vinkelspetsen har altaret fått sin plats på en trappstegsformigt förhöjd del av rummet. T. v. och t. h. ha två utbyggnader placerats, den ena avsedd för predikstol och gosskörsläktare, den andra reserverad för landsherren med svit. Beträffande interiören och de av Sturm för denna angivna normerna kunna inga invändningar göras: sikten är fullständigt fri och belysningen tillräcklig. Såsom han i inledningen påpekade, bör emellertid relationen mellan rumsvolym och omslutande murar icke alltför mycket avlägsna sig från de i cirkeln och kvadraten angivna idealen. Detta rent teoretiska exempel faller således på att triangeln omkrets är alltför stor i förhållande till den omslutna ytan, eller uttryckt i ekonomiska termer: byggnadens uppförande alltför dyrbart och materialslukande i förhållande till fåtalet platser i det inre.

Bland övriga förslag är Tab. VIII särskilt beaktansvärt genom själva kyrkorummets vinkelhakeform och den med gudstjänstlokalen sammanbyggda prästbostaden. Enligt Sturms eget yttrande skulle just denna planlösning ha alla de goda egenskaper, som

Tre alternativ till korets utformning i små eller medelstora träkyrkor. Ur H. D. F. Linstows handledning för uppförande av kyrkobyggnader på landet i Norge 1829. Sammanställningen avser särskilt att visa det växlande bruket för predikstolens placering.

man kan fordra av en protestantisk kyrka. Denna uppfattning kan vid första påseende måhända verka något förbluffande. Bakom den originella men för detta arbete ingalunda unika planformen ligger en mycket bestämd uppfattning om nödvändigheten att skilja manliga och kvinnliga gudstjänstbesökare från varandra, ett bruk som städse iaktogs hos den äldre protestantismen men som i våra dagar förlorat sin betydelse. Kyrkorummet är så konstruerat, att alla kunna följa liturgien och predikan men manliga och kvinnliga församlingsmedlemmar likväl icke se varandra från sina bänkrum. Denna idé utformades redan ett århundrade tidigare i den märkliga Evangelische Stadtkirche i Freudenstadt, uppförd 1601—1608 på befallning av en av de evangelisk-lutherska hertigarna av Württemberg. Samma princip återkommer vid 1600-talets mitt och senare i en ganska stor grupp norska träkyrkor. Där har emellertid en tredje »arm» tillfogats, innehållande ett fullständigt högkor med korskrank och högaltare, varför den norska typen inte är vinkelhakeformad utan Y-formad. Även i detta fall kan således konstateras, att Sturms normalplaner till största delen inte enbart äro teoretiska lösningar utan faktiskt motsvara tämligen allmänt spridda tendenser inom den radikalt protestantiska arkitekturen.

Sturms småkyrkokopplaner och de i dessa uttryckta idéerna återupptagas i större skala i hans senare bok om kyrkobyggnadsprinciperna. Något väsentligt nytt har emellertid inte tillkommit i denna hans »Vollständige Anweisung».

Exemplen på en arkitektur av denna art kunna mångfaldigas. I få fall är det emellertid möjligt att genom en beledsagande text så klart kunna följa idéerna bakom byggnadsformerna.

Huvudproblemet vid den evangelisk-lutherska kyrkobyggnadens inredning är — såsom av det sagda redan med all tydlighet torde ha framgått — svårigheten att rätt lösa förhållandet mellan altare och predikstol på ett både funktionellt och konstnärligt tillfredsställande sätt; sekundärt tillkommer vidare relationen till den fasta bänkinredningen samt dopfontens

och orgelns placering. Den verkliga orsaken till detta dilemma ligger i själva den evangeliska gudstjänstens väsen, där ordet och sakramenten intaga en likvärdig ställning, medan inom katolicismen mässoffret firande är det väsentliga, inom kalvinismen textutläggningen från predikstolen. På lutherskt område måste således den »arkitektoniska variabeln» rätta sig efter icke mindre än två sinsemellan jämställda »liturgiska konstanter», vilka bägge fordra en absolut hänsyn.

I den kanske mer än andra lutherska samfund traditionsbundna svenska kyrkan har problemet debatterats mindre än i Tyskland, Danmark och Norge och placeringsfrågan i regel lösts på konventionell väg genom att predikstolen fått behålla den vanliga senmedeltida placeringen vid långhusets ena sida mer eller mindre nära gränsen mot koret.

I verkligheten kvarstå dock flera alternativ såsom arkitektoniskt möjliga även för vår del. Sett ur internationell synpunkt har bruket också vacklat högst betydligt.

Ett klart belägg för detta får man i den norske slottsarkitekten H D F Linstows litograferade normalplaner och beledsagande text i hans »Udkast til kirkebygninger paa landet i Norge», tryckt i Christiania 1829. Icke mindre än tre huvudalternativ publiceras där, det »traditionella» med predikstolen vid ena sidan av ingången till det smalare koret, vidare det »radikalt protestantiska» — såsom vi här kallat det på grund av dess under senare tid framför allt lågkyrkliga anknytning — med predikstolen högt uppe på väggen bakom altarbordet, samt slutligen ett tredje med predikstolen lågt placerad såsom en kateder rakt framför altaret vid de trappsteg, som föra upp från långhusets lägre nivå. Denna sistnämnda placering förekommer i Tyskland redan under barocken men går i själva verket också den tillbaka på vida äldre förebilder, där kateder och korskrank bildade en sammankomponerad enhet på gränsen mellan prästkor och lekmannakyrka. Det bästa exemplet på den framför altaret axialt placerade predikstolen finna vi på skandinaviskt område i C F Hansens stilrena nyklassiska slottskyrka i Köpenhamn, invigd 1811. Den bör också ha varit den danskfödde Linstow väl bekant.

Ungefär samtidigt med nygotikens och de andra medeltidsromantiska rörelsernas genombrott och seger dog den äldre protestantiska byggnadstraditionen ut under 1800-talet. Sedan dess har mycket hänt på arkitekturens område och vi stå nog i våra dagar ganska främmande inför den. Av dess ofta mycket klara målsättning och djärva brottningsmedel för all kyrkobyggnadskonst viktiga problem kan emellertid även en modern tempelarkitektur lära en hel del. En klargörande principdiskussion är förutsättningen för varje steg mot en både funktionellt och konstnärligt tillfredsställande ny lösning av kyrkobyggnadens uppgift. Den religiösa traditionen tillåter här större frihet och flera variationsmöjligheter än vad man i allmänhet föreställer sig.

IDÉTÄVLING OM SMÅKYRKOR

Ämnesnamn: Sällskapet för kyrklig själavård i Stockholm och Göteborgs småkyrkestiftelse

DK 726.5(485): 06.063

Ur tävlingsprogrammet:

Småkyrkoidén har hämtats från Köpenhamn, där Det Köbenhavnske Kirkefond varit verksam sedan slutet av 1800-talet och uppfört ett 50-tal kyrkor. Idén har sedan omvandlats efter svenska förhållanden. Efterkrigstidens intensiva utkantsbebyggelse i storstäderna har tvingat kyrkan att lösa frågan om den andliga vården i de nya befolkningsområdena. Småkyrkoidén har därvid visat sig vara den f. n. lämpligaste formen. En av vederbörande församlings präster placeras i ett utkantsområde som distriktspräst. Hans uppgift är att helt ansvara för det kyrkliga arbetet där. För denna sin verksamhet, för vars karaktär här ej redovisas, är han i behov av lokaler. I början anskaffas i möjligaste utsträckning provisoriska sådana, men i hans uppgift som småkyrkopräst ingår även uppgiften att söka samla befolkningens intresse kring uppförandet av kyrka och församlingslokaler. En insamling igångsättes. Ekonomiskt stöd utlovas dessutom av de centrala stiftelserna, i Stockholm av Sällskapet för kyrklig själavård och i Göteborg av Göteborgs Småkyrkostiftelse, vilka stiftelser erhålla sina medel genom insamling inom större områden. Namnet småkyrka innebär, att det är fråga om en liten kyrka om ungefär 200 sittplatser. Dessutom bör möjlighet finnas att utöka antalet sittplatser med minst 100, genom utrymmen från församlingslokalerna. Men därmed är icke allt sagt om begreppet småkyrka. En småkyrka är i själva verket en kyrklig arbetscentral. Den måste ha lokaler för församlingsarbetet, för söndagsskola, ungdomsarbete, sykretsar, studiecirkel m. m. En småkyrka bygges ofta i etapper, allteftersom medel inflyta.

Då hela detta arbete alltså finansieras genom insamlade medel, är det i högsta grad angeläget, att de permanenta kyrkorna kunna förbilligas genom utformning, konstruktion och material, som utan att beröva byggnaderna dess kyrkokaraktär, kunna bringa byggnadskostnaderna på lägsta möjliga nivå. Stor vikt bör läggas på byggnadens beständighet. Låg framtida underhållskostnad bör eftersträvas.

Allmänna anvisningar

- 1) Programmet omfattar kyrka och församlingslokaler.
- 2) Församlingslokalerna torde bära sammanbyggas med kyrkan, dock så att kyrkan tydligt framstår såsom den centrala byggnaden. Dess kyrkokaraktär skall tydligt framträda.
- 3) Förslaget skall möjliggöra uppförandet av småkyrko-byggnaden i minst två etapper. Ev. senare ytterligare utbyggnad av församlingslokalerna kan bli aktuell.
- 4) Olika kombinationsmöjligheter, genom vilka extra-utrymmen till kyrkan från församlingslokalerna kunna erhållas, bör eftersträvas.

Lokalerna

A. Kyrkan

- 1) Vid kyrkorummets utformning skall största hänsyn tagas till anvisningarna i bilagan »Gudstjänstliv och kyrkobygges».
- 2) Kyrkan skall ha omkring 200 fasta sittplatser.
- 3) Minst 100 sittplatser skola dessutom kunna erhållas från församlingslokalerna genom skjut- eller viktörrar eller annan anordning. Även dessa sittplatser bör ha fri utsikt mot altare och predikstol. Bänkplats beräknas till 80 × 50 cm.

- 4) Om möjligt bära såväl mittel- som sidogångar finnas.
- 5) Orgelläktare med minst 20 sittplatser.
- 6) Sakristian (15 kvm) med ingång utifrån. Nära altare och predikstol. Toaletterum.
- 7) Plats för dopfont ordnas.
- 8) Plats för kyrkklockor i klockstapel, takryttare eller torn.
- 9) Förrådsrum för stolar m. m.
- 10) Toaletterum placeras på lämplig, lätt åtkomlig plats.

B. Församlingslokalerna

- 1) Församlings- och konfirmandsal, omkring 80 kvm. Denna bör förenas med både kyrka och övriga lokaler.
- 2) Två sammanträdesrum, som genom viktörrar kunna sammanslås till ett, tillsammans omkring 50 kvm.
- 3) Pentry, omkring 8 kvm.
- 4) Förråd för handarbeten, stolar m. m.
- 5) Toaletterum.
- 6) Erforderliga kapprum.
- 7) Församlingslokalerna bör helt eller delvis förses med källare, dit värmecentral, scout- och hobbyrum och ev. andra lokaler förläggas.

Prisnämndens allmänna synpunkter:

Prisnämnden har som utgångspunkt för sin bedömning anlagt den synpunkten, att även ett mindre kyrkorum, uppfört för en jämförelsevis låg kostnad, bör kunna erbjuda en liturgiskt väl utformad miljö kring gudstjänstföreläsnad. Rummet bör äga en sådan karaktär, att det befördrar församlingens andakt och inre samling. Härvid har även gemenskapsmomentet uppmärksamats.

För prisnämnden har det icke gällt att söka få fram en standardtyp för småkyrkor. Snarare har uppgiften varit att undersöka olika möjligheter till principlösningar av ett till volymen litet kyrkorum i anslutning till eller som medelpunkt i ett komplex av byggnader för olika uppgifter i ett modernt — även socialt inriktat — församlingsarbete inom en stadsdel eller annat begränsat område av en storförsamling.

Tävlingen har på ett åskådligt sätt exemplifierat olika möjligheter att lösa en byggnadsfråga av denna art.

Karakteristiskt har bl. a. varit det sätt på vilket församlingssalen och kyrkorummet anslutits till varandra. Det synes därvid värdefullt att gemenskapskänslan i församlingen upprätthålles genom att åhörarna i de båda salarna får synbar kontakt med varandra. De förslagsställare som placerat församlingssalen i kyrkorummets förlängning bakåt ha i allmänhet bäst lyckats uppfylla sådana önskemål. Vid en förläggning av församlingssalen i vinkel mot koret har däremot ofta en viss splittring av kyrkorummet uppstått. Tävlingsmaterialet uppvisar även många exempel på en parallellförläggning av samlings-sal och kyrkorum. I enstaka fall har denna princip genomförts på ett tillfredsställande sätt. I andra fall har däremot en disproportion i korets gestaltning uppstått, samtidigt som kyrkorummets enhet splittrats.

Gruppering och entréförhållanden för de olika lokal-grupperna har tillmätts betydelse.

För övrigt har prisnämnden givit företräde åt sådana förslag som funnit ett organiskt sammanhang mellan plan och uppbyggnad på ett konstlat sätt.

Belysningen av kyrkorummet har vid bedömningen särskilt beaktats. Svårigheten är här att samtidigt få en för läsning tillräcklig belysning och ändå bevara det stämningmoment som befördrar andakten. Dagsljuset bör även utnyttjas för att vackert artikulera rummet.

Forts. på sid. 131

Ur författarens beskrivning:

Kyrkan har i dag en annan ställning i samhället än tidigare. Bokstavligt framträder detta drastiskt i våra nyaste bostadsområden. Med utgångspunkt från sådana iakttagelser — jämförda med äldre kyrkobyggen, tävlingsprogrammet och egna religiösa erfarenheter har föreliggande småkyrkotyp utformats.

En gudstjänst är inte endast beroende av upplevelsen inom själva kyrkorummet utan också i hög grad av vandringen dit. Även om uppgiften avser en byggnadstyp måste sättet att nalkas kyrkan och dess lokaler studeras. Just på denna punkt synes tävlingsprogrammets bilaga och de senast uppförda småkyrkorna sakna en av sina viktigare faktorer. Den faktor som höjer närmandet till en gudstjänstlokal över café- och biografnivån.

En liten parentes. De storstadsinneväsnare som av en eller annan orsak drivas ut på gatorna under sin fritid för att planlöst irra omkring, ha endast profana lokaler att ty sig till. Är dagens kyrka och menighetens andliga behov så tidsinställda att några timmars söndags- och aftongudstjänster äro tillfyllest? En alltid öppen dörr för stadens andligt hemlösa och även för kyrkans egen menighet skulle med ett slag förvandla våra kyrkor från outnyttjade verktyg till ständigt livgivande källor. Då behöver man inte snegla åt kaffekök och pingpongbord som locketen.

Den föreslagna småkyrkotypen omges av en mur avsedd att skapa ett yttre förum, en lugn miljö mot vilken kyrkan med sina entréer kan vända sig. I mindre tätbebyggda stadsområden där en fri och ostörd placering kan erhållas uteslutes muren helt eller delvis.

Prisnämndens utlåtande:

Förslaget synes lämpligt som typ. Författaren ger såväl i sin beskrivning som i förslagets utformning uttryck för en fin och personlig uppfattning om en småkyrkas uppgift. Planen med dess gårds- och rumsbildningar är välstuderad och synes väl lämpad för ändamålet.

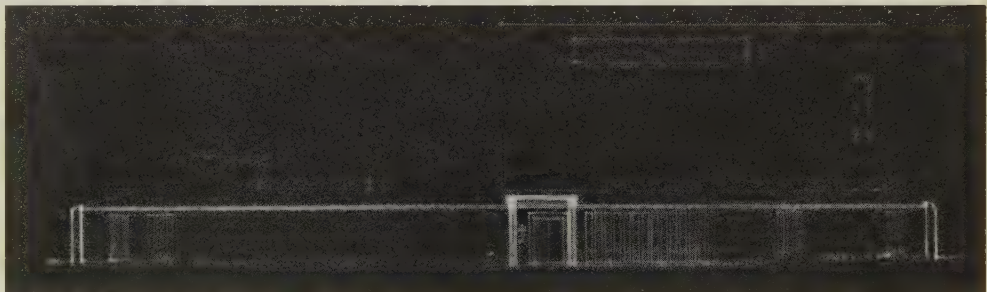
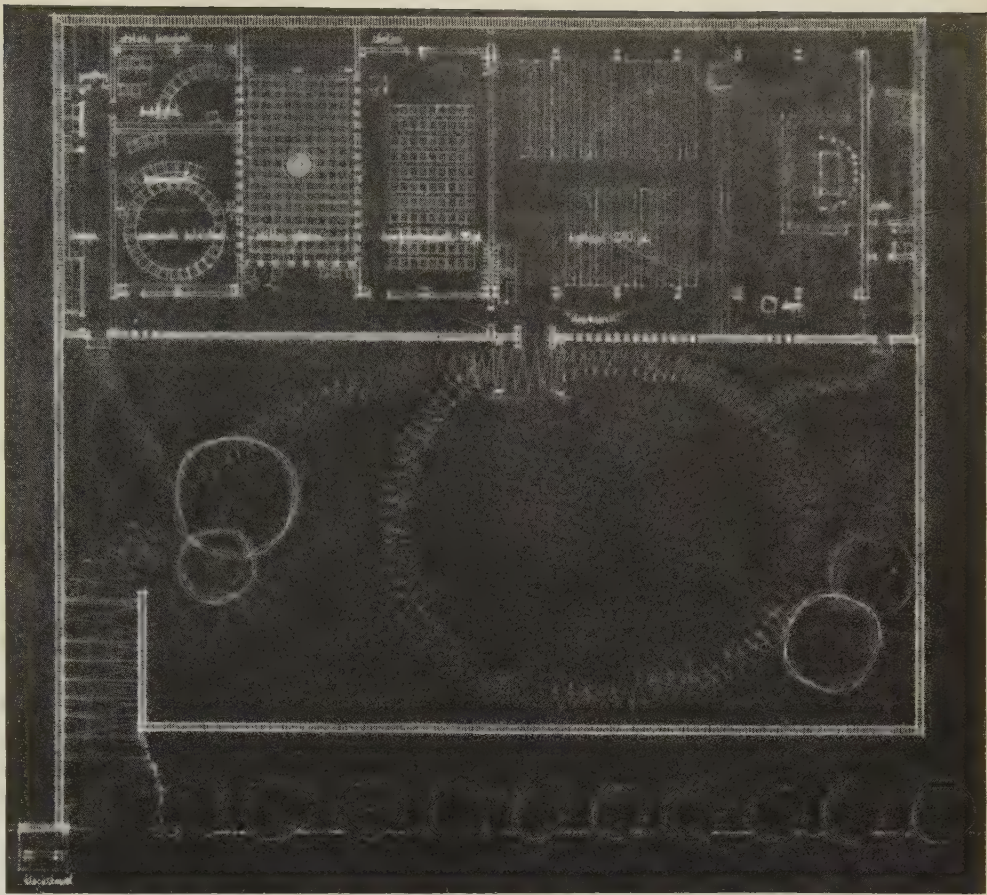
Grupperingen av församlingssalen och sammanträdesrummen kring den »stilla gården» med goda anslutningsmöjligheter till kyrksalen är ett vackert grepp.

Kyrksalens interiör har en ståtlig resning och en rofylld karaktär.

Dagsljusbelysningen väl avvägd. Förslaget till ordnande av belysningsarmatur vackert som idé.

Exteriören måttfull och av god karaktär. Byggnaden är tekniskt välstuderad.

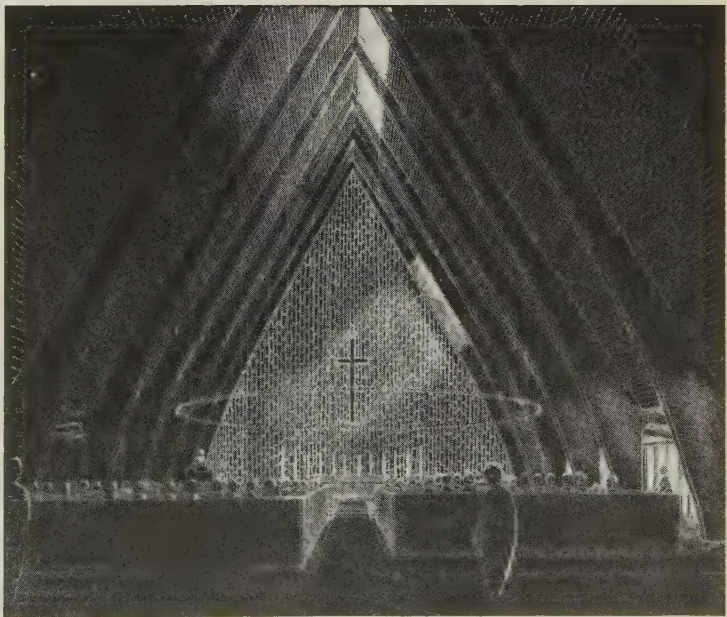
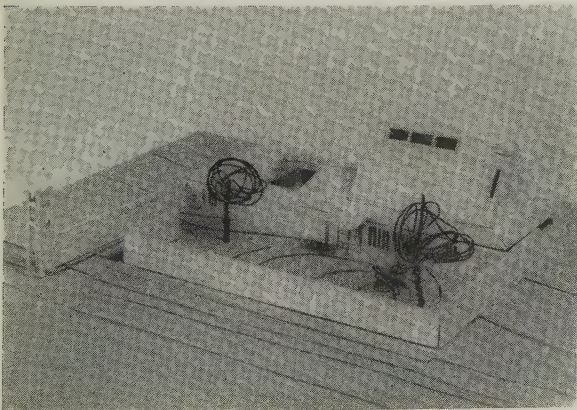
Byggnadskostnad måttlig.

Ovan t. h: Plan och fasad mot sydost.
Skala 1:400 på samtliga förslag i småkyrkotävlingen.

1:STA PRIS 2 000 kr

Nr 48 »Långkyrka» av arkitekt SAR Johannes Olivegren, Göteborg.

2: DRA PRIS 1 500 kr

Nr 51 »En väg» av arkitekt SAR Peter Celsing, medarbetare arkitekt Göte Lundström, Stockholm.

Ur författarens beskrivning:

Av flera skäl skulle det vara fördelaktigt att bygga den lilla kyrkan med hjälp av frivillig arbetskraft från församlingens egna medlemmar. Byggnadstillståndet skulle då vara lättare att erhålla, eftersom ett minimum av organiserad arbetskraft behövde släppas till. Byggnadskostnaderna skulle minska med arbetskostnadernas andel i den totala kostnaden eller med i runt tal en tredjedel. Vidare skulle en aktivitet av detta slag genom att den direkt är till nytta för församlingen bättre lämpa sig som bakgrund för det kyrkliga samlivet, än de verksamheter av egentligen utomkyrklig art

(idrott, scouttrörelse m. m.) som ofta bedrivs av kristna sammanslutningar och avse att tjäna som inledning till religiös samvaro. En sådan aktivitet skulle ge den enskilde kyrkbyggaren en ny och friskare aspekt på församlingslivet.

Det kan anföras mot detta förslag, att svårigheterna att uppväcka intresse för en dylik verksamhet vore oöverkomliga. Detta är nu inte alldeles säkert. Det har ju visat sig, att allmänhetens intresse för byggnads- och planeringsverksamhet är jämförelsevis stort. Man kan peka på den aktivitet, som tar sig uttryck i egnahems- och sportstugubygge, där den enskilde visar ett beundransvärt intresse för själva byggnadsarbetet. Kyrkobyggen har aldrig varit de minst intresseväckande, och det torde ingalunda vara utopiskt att tänka sig, att intresset skulle sträcka sig så långt som till ett aktivt deltagande i arbetet. Där finns också möjligheter för församlingen att få bidrag med temporär arbetskraft från andra sammanslutningar; det må ej vara ideella föreningar (scouter m. m.) fjärran att hjälpa till och för idrottsmän är väl inte »haren», mursleven och hammaren sämre idrottsredskap än skivstången och hanteln.

Vad som möjliggör lekmäns deltagande i småkyrkobygget är dettas begränsade omfång. Projektet måste uppta enkla former i stabila proportioner, som tål smärre avvikelser utan att förvanskas. Planen får ej vara differentierad, dvs. innehålla utrymmen med var sin speciella funktion, utan varje rum måste kunna fylla flera uppgifter, detta med tanke på den långa tid, som en byggnad av denna art kommer att bevaras, varvid det måste vara omöjligt att förutsäga kyrkans framtida funktioner.

Utmärkande för småkyrkan skulle vara etappbygget. Den skulle uppföras i enkla volymer, som skulle kunna adderas till varandra allteftersom behoven ökade eller efter församlingens resurser. Till en början skulle sålunda själva kyrkorummet byggas, i en andra etapp komme sakristian, i en tredje samlingsalen osv. På detta sätt skulle bygget utsträckas under en längre tid, vilket i och för sig inte skulle vara någon nackdel; som ovan påvisats skulle ju själva byggnadsarbetet ingå som en väsentlig del i församlingsverksamheten. Kyrkan skulle te sig som en levande organism i motsats till ett avslutat kyrkomonument. Grannkyrkor kunna gärna byggas efter samma planläggning, men skulle genom att de stode i olika byggnadsfaser ändå skilja sig från varandra. En kunde vara relativt färdigbyggd, medan en annan kanske saknade sakristia och en tredje blott bestod av kyrksalen.

Kyrkorummets plan bör vara enkel, rektangulär och orienterad på traditionellt sätt med koret i öster. Bänkkvarteren anordnas med mittgång. Om orgelns placering på läktare i väster råder bland prästerna skilda uppfattningar. Många anser, att kören till sitt läge borde knytas fastare till altartjänsten. Ur arkitektonisk synpunkt vore det fördelaktigt att i ett så litet rum som det här är frågan om, undslippa de komplikationer, som införande av läktare i rummet skulle innebära. Det vore vackrare att ha alla människor i samma plan. Härigenom skulle västväggen lämnas fri och tillåta en senare utbyggnad för församlingssalen. Orgel och kör har förlagts till koret intill altaret. Därigenom har också de akustiska svårigheter, som skulle tillstöta om orgeln placerades på läktare över ingången till församlingssalen, eliminerats. Orgel och kör kan vid denna placering höras väl från församlingssalen. Även dennas västvägg bör lämnas fri för påbyggnad.

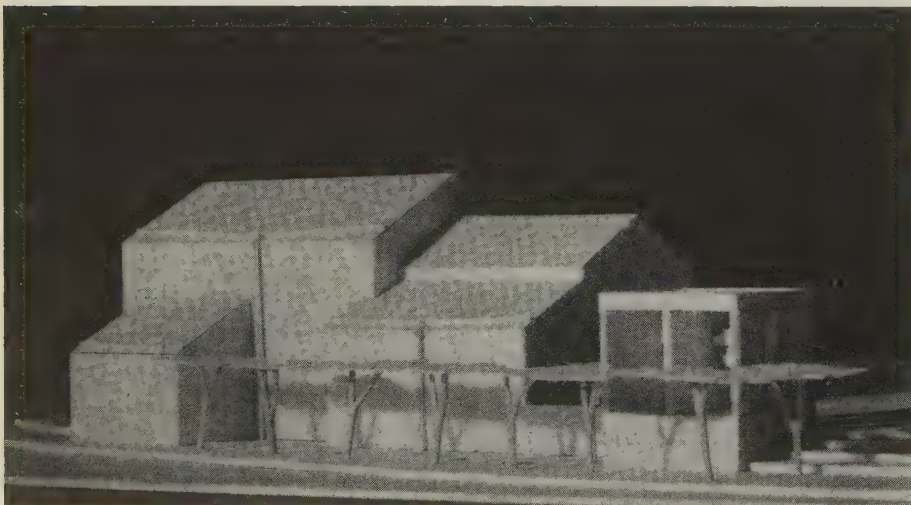
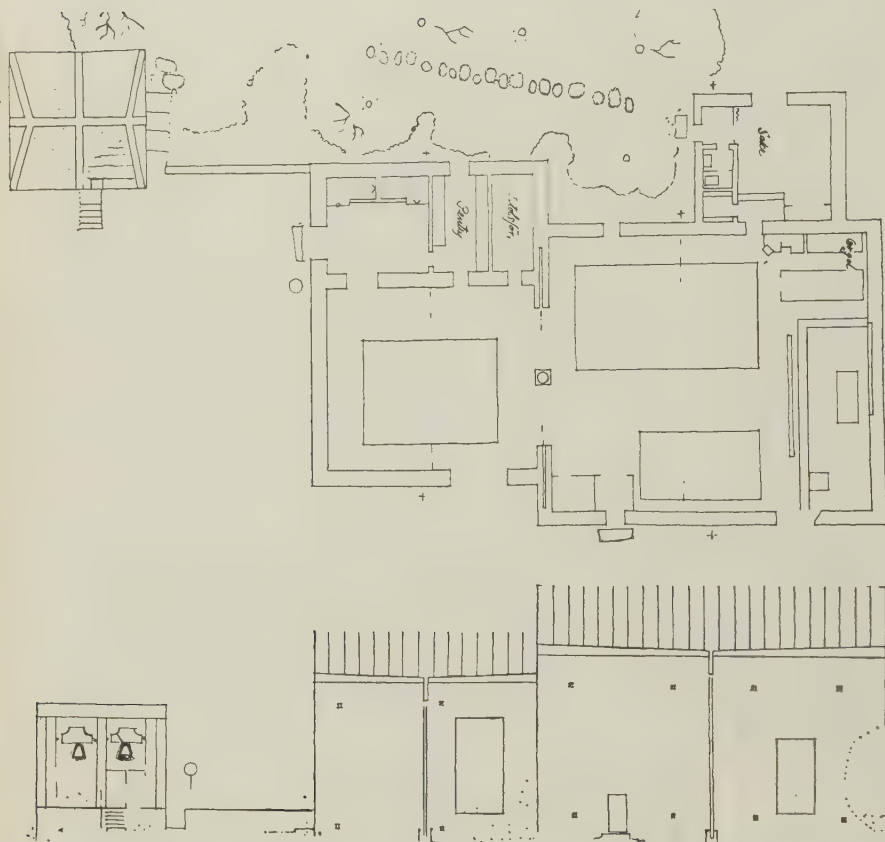
Prisnämndens utlåtande:

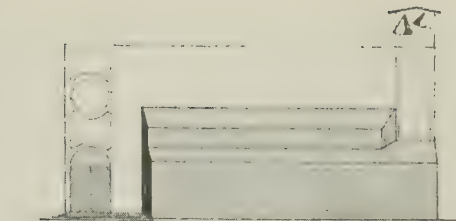
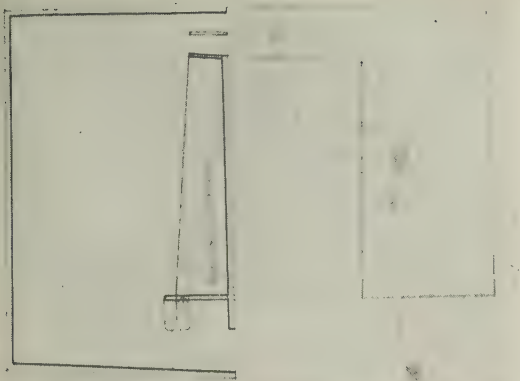
Förslaget innebär icke blott en lösning av den arkitektoniska uppgiften. Det utgör samtidigt ett idéuppslag till ett kyrkobyggnade med anlitande av frivillig arbetskraft, som därigenom känslomässigt och handgripligen skulle engagera sig i församlingsarbetet.

Formgivningen har som en följd av den tänkta utförandeformen givits en prägel av enkelt hantverk, som väl torde kunna överensstämma med karaktären hos församlingens pionjärverksamhet. Arkitekturen har således ett primitivt drag med en viss karaktéristisk kärhet, som verkar övertygande. Vissa praktiska detaljer är dock ostuderade. Orgelns och körens placering framme i koret torde dra för mycket uppmärksamhet till sig och ansluter mindre väl till den svenska kyrkans ritual.

Klockstapelns robusta utformning harmoniserar väl med anläggningen i övrigt.

Förslaget är av högt konstnärligt värde. Byggnaden är mycket spaciös i måtten, vilket föranlett en stor volym, som drar upp kostnaden i förhållande till övriga förslag.

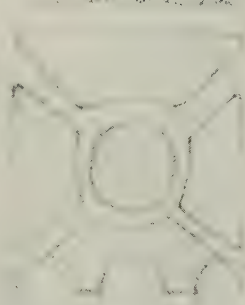
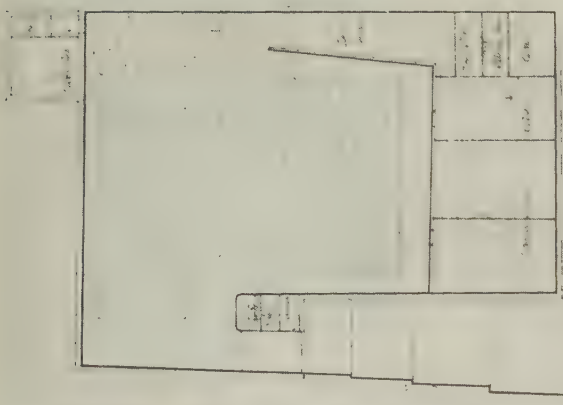

3:DJE PRIS 1 500 kr

Nr 37 »Adderad kärna» av arkitekt SAR
Arne Rudberger, Stockholm.

Låktarplan.

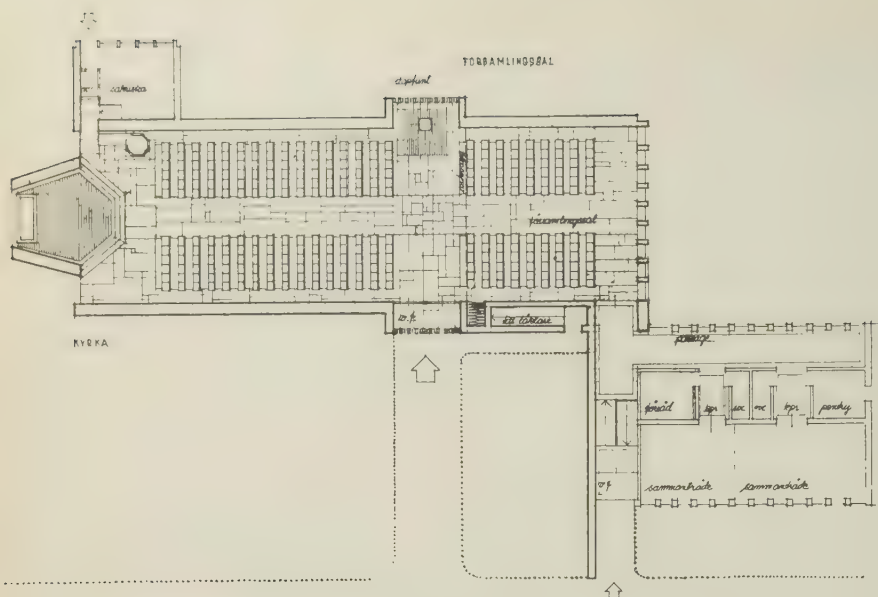

Prisnämndens utlåtande:

Planen är vackert utformad med en sakta stigande entréväg, som på ett självklart sätt mynnar i kyrkorummet. Förslaget är ett av de få som på ett övertygande sätt lyckats lösa problemet med en uteder kyrkorummets ena långsida anslutande församlingssal. Kyrkorummets dagsljusbelysning är vacker men otillräcklig, särskilt beträffande orgelläktaren. Placeringen av toiletterna vid kyrkans vindfång är icke tillfredsställande.

Den arkitektoniska utformningen är väl studerad och författaren har med enkla medel vunnit en kyrkobyggnad av hög arkitektonisk valör, som samtidigt lämpar sig som småkyrkotyp. Detaljutformningen av fönsterpartiet över entrén är dock ej övertygande. Byggnadskostnaden är låg.

INKÖP 1 000 kr (Ovan och t. h.)

Nr 21 »Sanctus» av arkitekt SAR Torgny Gynnerstedt, Stockholm.

Prisnämndens utlåtande:

Kyrkobyggnaden och kyrkorummet ha erhållit en fast och samlad form med en viss monumental resning. Sammanhanget mellan kyrkorummet, församlingssalen och sammanträdesrummen är förtjänstfullt löst, Församlingssalen bildar således vid sammanslagning en naturlig fortsättning på kyrkorummet, vilket utgör ett framträdande drag i detta förslag. Anordningen av dopkapellet förtjänar också att framhållas.

Belysningen i kyrkorummet är starkt koncentrerad till korfönstren, tydligen med avsikt att ge en vidgad rumsbild. Risker med denna anordning kan vara att åhörarna utsättas för störande motljus och att altare och präst framträder i silhuett. Dessutom kan rummet komma att verka kyligt och utåtriktat i stället för kontemplativt inåtriktat. I synnerhet i denna relativt lilla kyrka kan olägenheten av den tänkta fönsteranordningen bli märkbar. Arkitektoniskt är förslaget f. ö. av stort värde och utgör en god typ för en småkyrka.

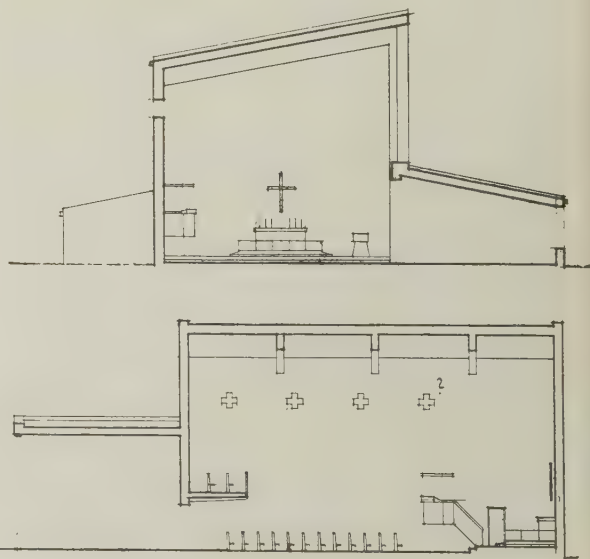
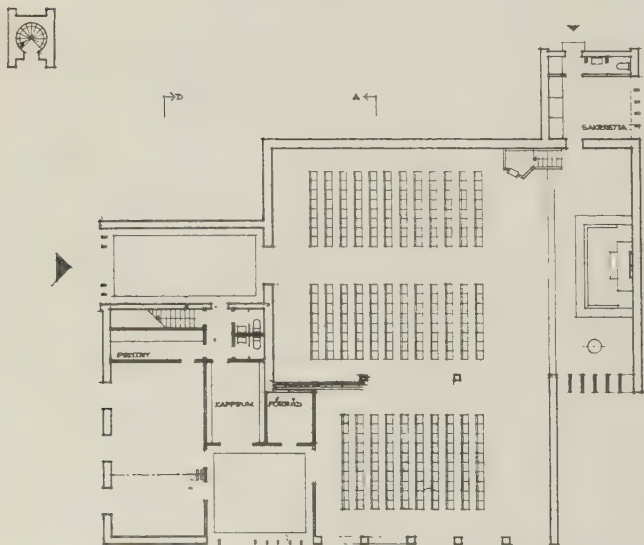

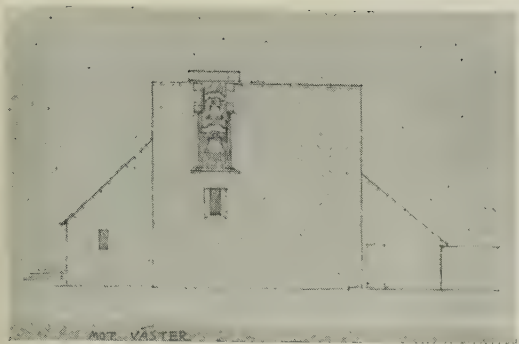
INKÖP 500 kr (Nedan)

Nr 12 »I fädernas spår» av arkitekt SAR Carl-Olof Deurell och ingenjör Jan Parck, Bromma.

Prisnämndens utlåtande:

Klar och redig plan med väl och vackert lösta entréer och ett gott samband mellan de olika rummen. En enkel och verkningsfull kombination av pulpettäckta rum. Riklig dagsbelysning i kyrkorummet, vilken dock torde ge en kylig stämning. Såväl i det yttre som det inre välavvägd komposition av klart tidsenlig hållning.

INKÖP 1 000 kr

Nr 15 »Kors» av arkitekt John Kandell, Stockholm.

Prisnämndens utlåtande:

Samtliga lokaler ha inkomponerats i en enda byggnadskropp av enkel och värdig hållning. Vissa drag leder tanken till sydeuropeiska kyrkor. Såväl exteriören som i synnerhet interiören av kyrkorummet äro av hög konstnärlig kvalitet och belysningen i kyrkorummet är vacker. Fönsterna till församlingssalarna äro möjligen alltför dominerande på sydfasaden. Sammanhanget mellan kyrkorummet och församlingssalen har lösts på ett tilltalande sätt. Byggnadskostnaden är måttlig.

INKÖP 500 kr

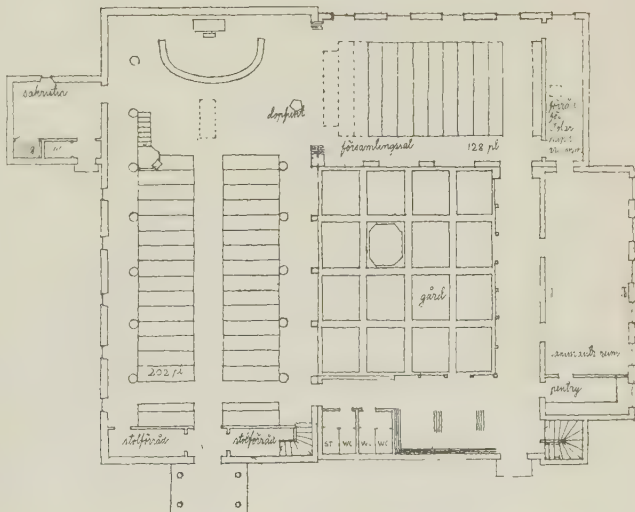
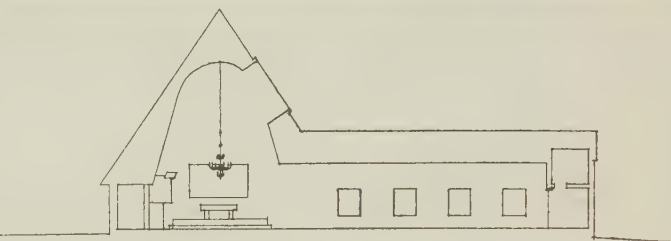
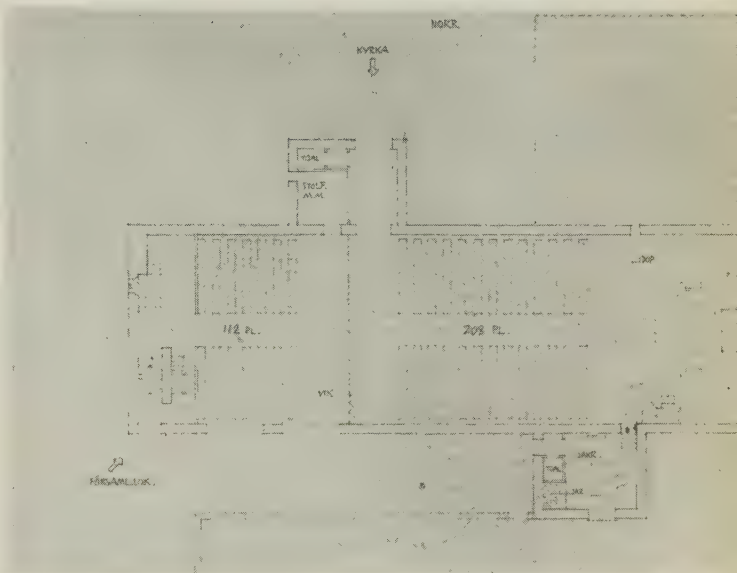
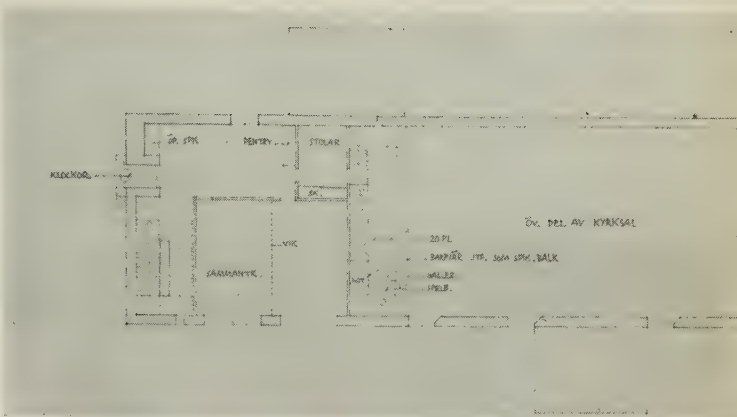
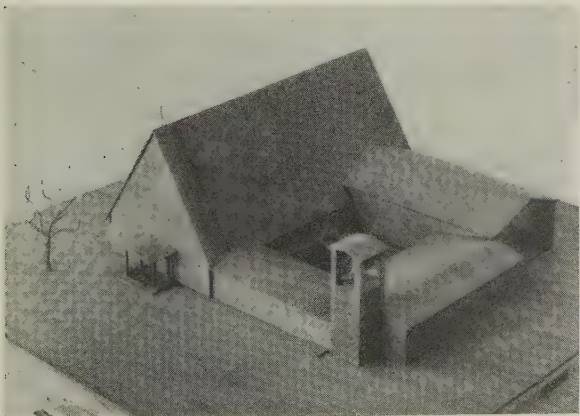
Nr 31 »Domus Domini» av arkitekt SAR Sten Hummel-Gumælius, Uppsala, medhjälpare arkitekt Jean Michon-Bordes.

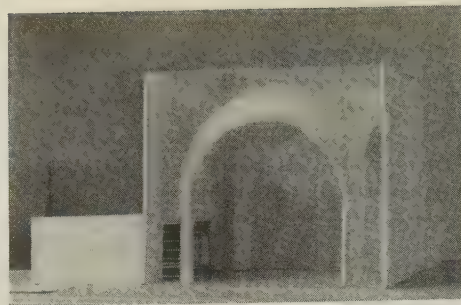
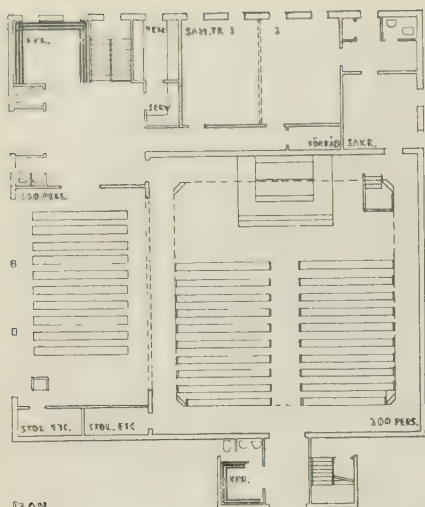
Ur författarens beskrivning:

Författaren har tänkt sig byggnaderna grupperade kring en gård. Byggnaderna uppta härigenom en ganska koncentrerad markyta, varför en tomt för detta ändamål icke behöver bli för stor och dyrbar. Gården har tänkts belagd med strängar av gammal stogtasten och rutor av kullersten. I en av rutorna har föreslagits en springbrunn med granitskonung. Växtlighet av en eller annan form kan få förekomma i olika rutor. Snö som faller på gården bortskaffas genom nedsmältning medelst en elektrisk värmekabel, som installeras under gårdsplanet inom en yta på gårdens mitt.

Prisnämndens utlåtande:

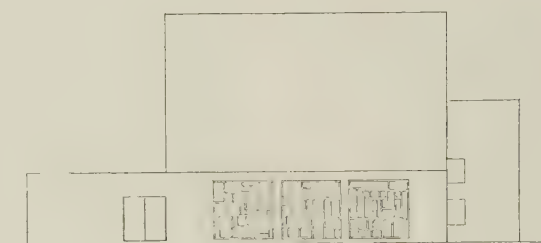
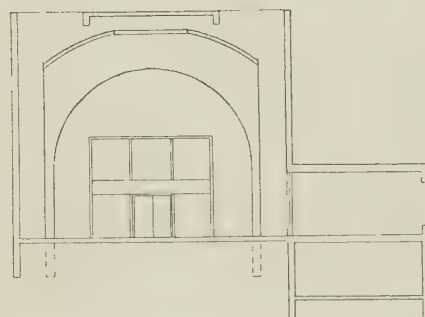
Kyrkorummen äro vackert grupperade kring en intim och vacker gård. De praktiska detaljerna äro även väl lösta och sammanhanget mellan kyrksalen och samlingssalen likaså. Kyrkorummet övertäckes av ett valvformat innertak av god verkan. Att utföra detta som betongskal torde med det i övrigt valda formspråket knappast vara tekniskt motiverat. Exteriören ligger ej i nivå med planens och interiörens kvalitet.

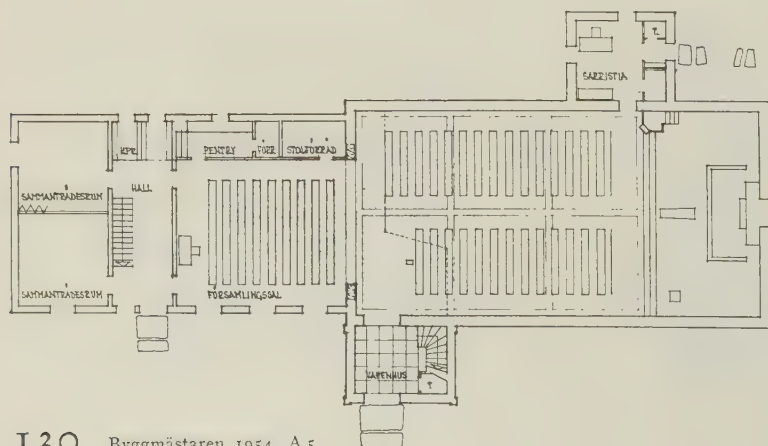
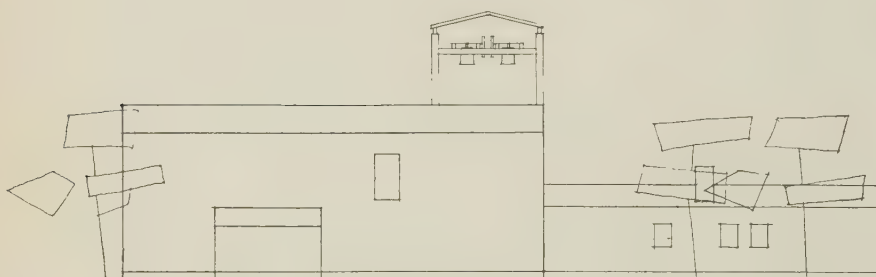
INKÖP 500 kr

Nr 17 »Upp. 21:16,23» av arkitekt SAR Örjan Lünig, Stockholm.

HEDERSOMNÄMNANDE (Nedan)

Nr 19 »Ding-Dång» av arkitekt SAR Johan Thomé, Stockholm samt skulptör Olle Adrin, Ålsten.

Ur författarens beskrivning:

Byggnadens plan består av två kvadrater vars längdskalar förhålla sig som 2 till 3. Den mindre kvadraten inrymmer kyrkan som får karaktären av en sluten kub, öppen upptill. I denna inskrives en halvsfär vars diameter är lika med kvadratens sida och ur sfären skäres segment parallella med rummets väggar.

Belysningen i kyrkorummet sker medelst takfönster och blir indirekt mot ytterväggarna. Kuppelen får en begränsande och beskyddande verkan över Guds församling och rummets väggar synes att sakna begränsning uppåt och ge rummet en lyftning mot höjden. I kuppelens mitt finnes en cirkelrund öppning varifrån visst ljus insläppes och som ger ytterligare uppåtriktning åt rummet.

Prisnämndens utlåtande:

Förslaget visar en teoretiskt spekulativ komposition med kyrkorummet av nästan kubisk form som kraftig dominant. Utrymmena väl förlagda i förhållande till varandra och med i huvudsak lämpligt utformade entréer och förbindelseleder. Utformningen av det uppfifrån belysta kyrkorummet med den fristående kupolvalsformade skalkonstruktionen är av intresse och torde äga möjlighet att ge en fascinerande interiör. Ett villkor härför är emellertid, att takljuset tekniskt väl löses, vilket torde kräva viss omarbetning av förslaget. Förslaget medför en relativt stor volym.

Ur författarens beskrivning:

Vad vi eftersträvat, är ett kyrkorum för vår tids oroligt sökande människa — ett rum som kanske skall kunna ge harmoni och resning, med kärv kraft men utan sentimentalitet och verklighetsflykt.

Av dessa skäl har vi valt den höga muren med sina högt sittande fönster. I människohöjd finns endast släta vita obrutna ytan som leder öga och tanke mot rummets väsentlighet — koret och förkunnelsen. Vi tror inte att den låga väggen med en hög takresning kan nå kraft och obundenhet i sin höjdrävan — dess eventuella harmoni blir ett sentimentalt tillspetsat — Ohh! och inte det eftersträfvade trygga — amen.

Prisnämndens utlåtande:

Planen välstuderad, med de olika utrymmena väl förlagda i förhållande till varandra med goda kombinationsmöjligheter dem emellan. Uppbyggnaden av såväl interiör som exteriör i sina huvudmått god. Förslaget visar en klar och konsekvent genomförd chosofri lösning, som dock synes lida av en viss torrhet, måhända beroende på den schematiska framställningen.

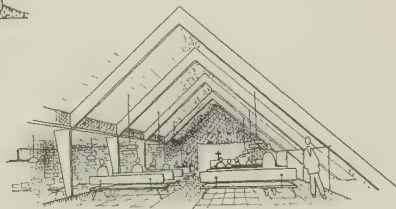
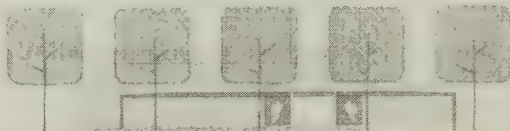
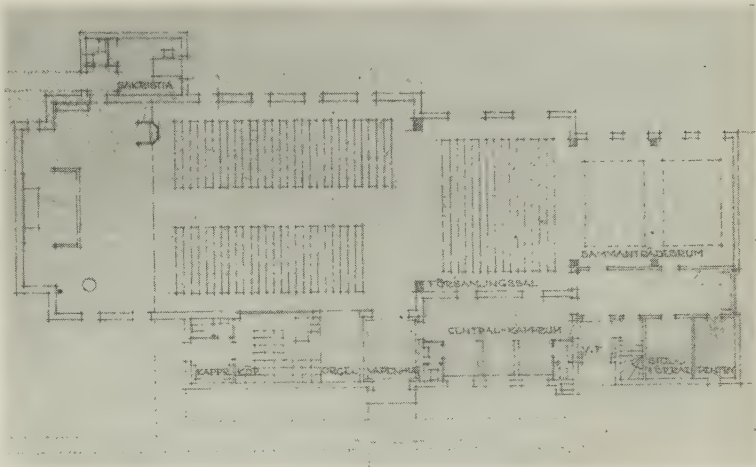
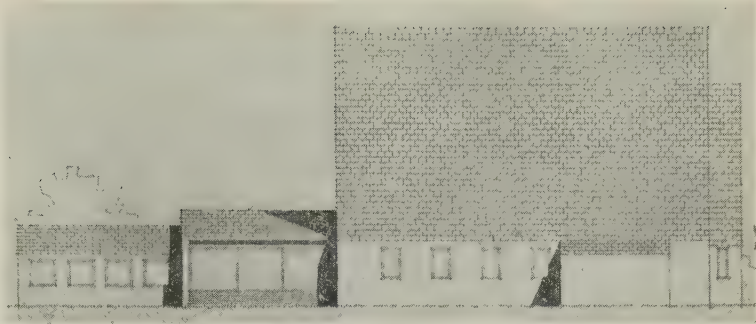
HEDERSOMNÄMNING

Nr 69 »Tinto» av arkitekter MAA Leif Damgaard, Karsten Kirkegaard och Aage Porsbo samt arkitekt SAR Jan Hallén, Stockholm.

Prisnämndens utlåtande:

Förläggningen av kyrksal, församlingssal och sammanträdesrum i en fil med olika möjligheter till sammanslagning av dem sins emellan är ett lyckat grepp. Entréer och biutrymmen väl förlagda och utformade. Interiören av kyrkorummet rätt schematiskt redovisad och dagsljusbelysningen i densamma otillräcklig. Den yttre utformningen är förtjänstfull med ett vackert samspel mellan byggnadens olika delar.

OBELÖNADE Nedan visas fyra obelönade förslag.

Forts. fr. sid. 124

Slutligen må framhållas, att prisnämndens granskning och bedömning endast tager hänsyn till de rent arkitektoniska faktorerna utan beaktande av den konstnärliga utsmyckning, som måste tänkas i respektive kyrkorum eller angivits av förslagsställarna.

Endast få förslagsställare ha ägnat den byggnadstekniska sidan mera ingående uppmärksamhet. Detta blir en väsentlig faktor, då den ekonomiska ramen är begränsad.

Prisnämnden har utvalt tolv förslag till kostnadsberäkning. Detta arbete har anförtratts åt SAR:s centralkontor.

Då förslagen på detta stadium tämligen ofullständigt visar möjligheten till byggnadstekniskt utförande och då vidare de olika förslagens volym varierar avsevärt utan att detta i många fall är betingat av lösningen, måste en sådan kostnadsberäkning endast tillmätas ett approximativt värde.

Prisnämnden utgjordes av pastor Gunnar Rudberg, Göteborg, komminister teol. lic. Ragnar Stenberg, Lidingö, arkitekter SAR Bengt Romare, Stockholm, professor Helge Zimdahl, Göteborg samt Lennart Tham, Stockholm.

MED EGNA HÄNDER

Kyrklig självbyggnadsverksamhet i England och Sverige

ENGLAND:

When the 10 nuns of the Carmelite Order moved from their home in Hertfordshire to Presteigne in Radnorshire they found that they had no chapel, cloisters or 'cells' in their new abode—so they bought a 6/—book on building and bricklaying and set about the job themselves.

Funds were low when the nuns arrived at Presteigne, most of their money had been spent on the move. They could not afford to employ a builder.

But the nuns soon found a simple answer to their building problems—they purchased a do-it-yourself book on bricklaying and building.

Then, with what money they had, they ordered cement, bricks, wood, sand, some pickaxes and shovels and scaffolding.

Two of the nuns carefully studied the book. One was appointed Sister Clerk-of-Works, the other Sister

Forewoman. And the rest of the nuns pinned up their brown habits, put on sackcloth aprons and commenced to build.

But they had to make do without the most expensive piece of equipment—the cement-mixer. There was no money left to buy one. Claspings her gentle hands together the elderly Mother Superior said sadly: "We could do so much more if only we had a cement-mixer."

So as not to interfere with the normal duties of the convent, the nuns have a rota system—two of them work on the buildings each day.

"But we often have to call for 'gang labour' for digging or when bricks have to be unloaded, or heavy beams heaved into position", said the Mother Superior. "Then all the nuns join in."

None of the nuns have had any previous experience

in building, but no outside labour has been employed. In two years time they hope their task will be finished.

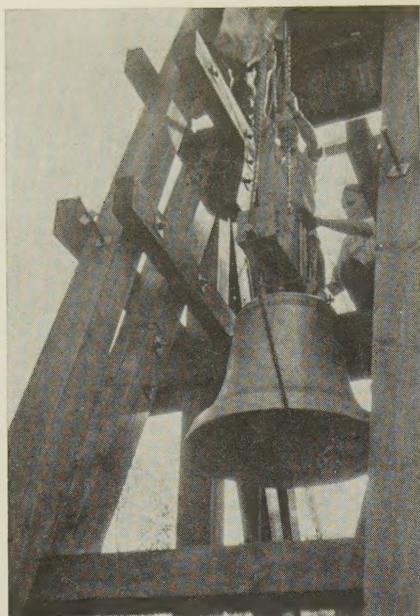
The nuns rise at 5.30 a.m. After prayers and Holy Mass they have breakfast — tea and bread.

Sharp at 9 o'clock, with their pickaxes, trowels and ladders they move to the site. Occasionally the Sister Clerk of Works consults her architect's plans, then down on her knees goes another nun to check measurements against the plan, and then digging continues.

"We were rather disorganised at first" said the Mother Superior. "We made mistakes, but nothing too serious. We got slightly mixed up at first with the damp course business!"

"But people around here have been so very kind. We have been given free skilled advice, without which things would have been most difficult."

SVERIGE:

I Hallstahammar håller vi på och bygger en liten, liten kyrka helt på frivillig väg. Hallstahammars köping är rätt stor, har snudd på 10 000 invånare. Kyrkorna, det finns två stycken, ligger på $5\frac{1}{2}$ –6 km avstånd från själva samhället. I och omkring själva samhället bor ca 8 500 människor och där finns ingen kyrklig samlingslokal. Jo, en gammal skolsal har provisoriskt ordnats till kyrksal, men ovanpå kyrksalen och vägg i vägg med den regerar en syfabrik. Är det någon som efter detta tycker att det är förmätet av oss att vilja bygga ett litet enkelt Guds hus.

Vi byggde i somras helt på frivillig väg en klockstapel. Pengar samlade vi ihop både till stapel och klockor och arbetet utfördes utan kostnad för oss av ett internationellt ekumeniskt arbetsläger.

Arbetslägret ville bygga en kyrka också. Och innan de lämnade oss hade de börjat med grunden.

Ett arbetslag av arbetare, snickare, ingenjörer, kontorister, präster och en direktör fortsatte i höstmörkret efter slutat dagsarbete jobbet, och innan kolden kom var grunden grävd, grundsulan gjuten och grunden uppmurad av skickliga murare.

Nu (Påsk 1954) har tjälen gått ur jorden och i nästa vecka börjar vi igen. Det är klart att vi måste ha yrkeskunnigt folk till att resa murarna och takstolarna och till en hel del annat jobb, som kräver yrkesskicklighet, men resten ska vi söka göra själva med hjälp av det ekumeniska arbetslägret, som kommer tillbaka till oss 15 juli–15 augusti, och vi tänker oss faktiskt kunna fira julottan 1954 i Hallstahammars egen lilla kyrka.

Men hur kommer nu det huset att se ut och vad bygger ni av, frågar kanske denna tidskrifts välförståndiga läsare. Låt mej ge en kort orientering. Vi har som sagt redan en klockstapel byggd av kraftiga stockar svenskt kärnvirke. Kyrkan blir därför ett långhus 13×13 m¹ (med möjlighet till utbyggnad) som muras av tegel och putsas. Koret blir en utbyggnad $4 \times 7\frac{1}{2}$ m av trä på plintar, och beräknas kunna flyttas vid en senare utbyggnad av kyrkan. I kyrkans västra del är inbyggd, på vardera sidan om ingången, dels sakristian 3×4 m och ett kapprum med toilette och el-central, kyrkan skall nämligen uppvärmas elektriskt. Taket blir brant som på de medeltida kyrkorna och innertaket når upp till endast ett par meter undernocken. Ovanpå sakristia och kapprum som få en ganska låg takhöjd, bygges orgelläktaren. Ritningarna till kyrkan har vår stadsarkitekt Jan Dahlstedt gjort.

Detta var i korta drag något om kyrkans utseende. Till det som här skisserats ha vi pengar hop-samlade och skänkta av industrierna och enskilda. Offervilligheten för denna vår kyrka är mycket stor, men till inredningen ha vi ännu inga pengar alls. Vi är dock förvissade om, att dom kommer, och vi tro, att »Kyrkans vänner», så heter den ekonomiska föreningen, som tagit ansvaret för kyrkobygget, skall lyckas att skapa en liten vacker helgedom, där Hallstaborna kan finna något av den stillhet och ro, som så väl behövs i vår jäktade tid.

Per Rylander
Kyrkoherde

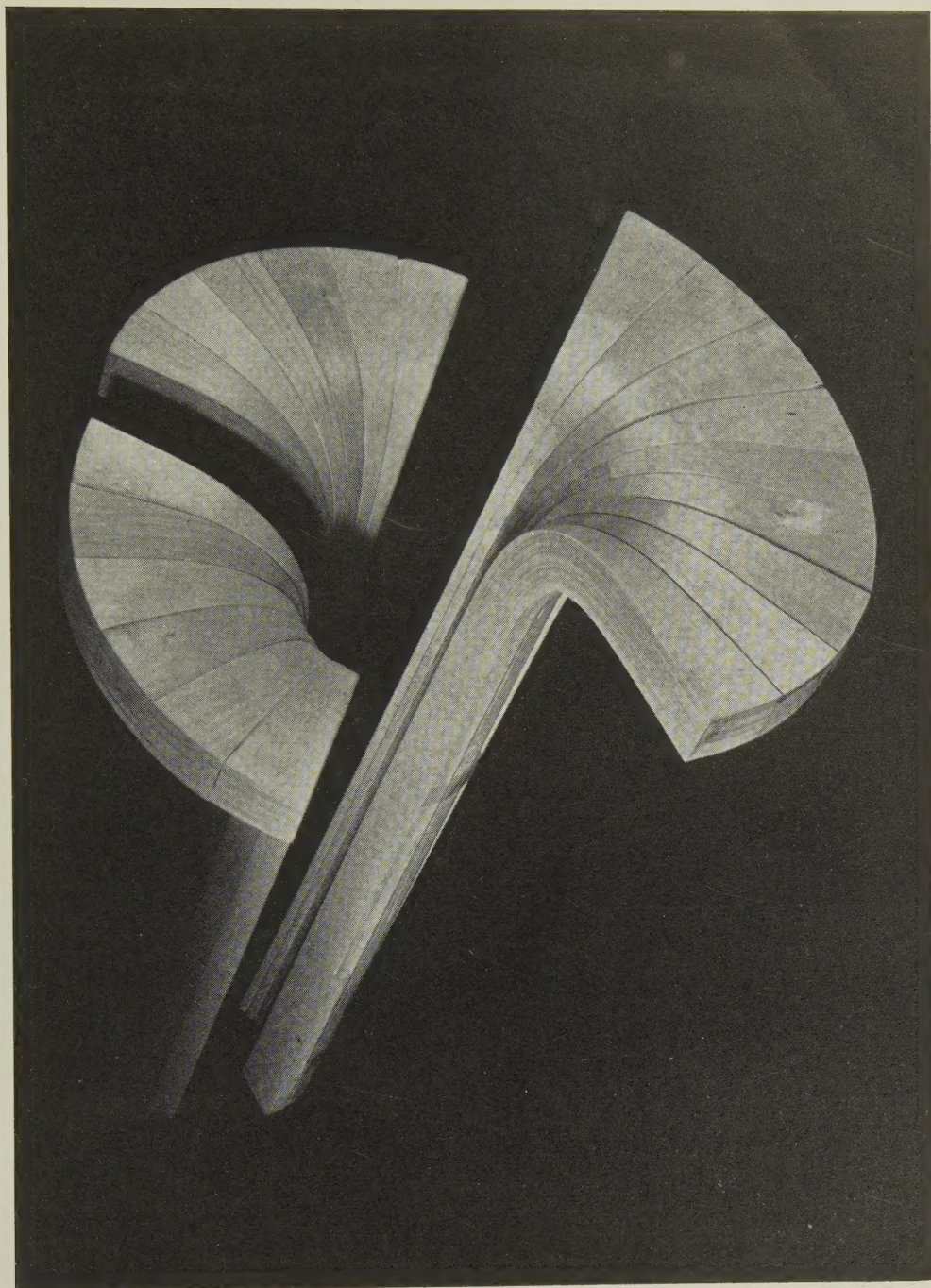
¹ Sedan denna artikel skrevs har beslut fattats på grund av församlingsbornas intresse och givmildhet att förstora kyrkorummet. Långhuset blir nu $13 \times 17\frac{1}{2}$ m. Såvida nu icke någon av de höga myndigheterna sätter p för vårt företag.

Överst t. v.:
Storklockan sät-
tes på plats.

Nedan t. v.:
Ekonomidirektö-
ren och den pen-
sionerade
chauffören i
arbetstagen i
grunden till kyr-
kan.

Nedan t. h.:
Planeringsarbete
kring klocksta-
peln av kvinnliga
»grovarbetare».

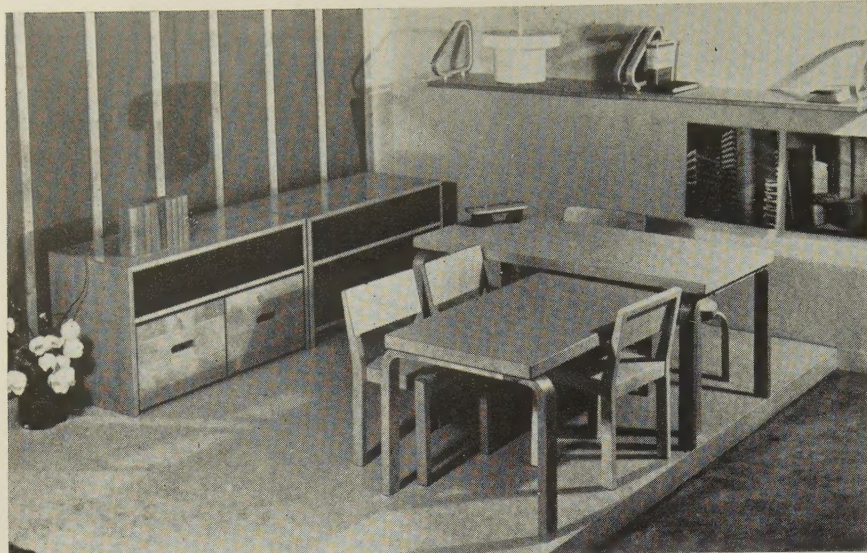
KOLONNENS LILLSYSTER

DK 749

Alvar Aalto påminner oss då och då verkningsfullt och nyttigt om sin existens nu senast med en utställning i Nordiska Kompaniets lokaler i Stockholm under beteckningen »Konstruktiv form». Tonvikten var lagd på möblerna och deras uppbyggnad och för att markera sambandet med arkitekturen visade han sparsamt arkitekturverk i foton, modeller och ritningar. Det sambandet kom dock inte så väl till synes i det utställda materialet. Men vi skall heller inte uppehålla oss vid detta utan se på

möblerna fristående från den arkitektur varifrån de härstammar.

Där finns en enhetlighet i Aaltos möbelproduktion som är påtaglig. Den är åstadkommen med enhetligt material och några grundformer varierade allt efter möbelsort. Det täljda träet ger obegränsade skulpturala möjligheter och därmed också ett rikhaltigt urval av varierande möbler. Aaltos sätt att använda trä ger däremot betydligt färre möjligheter och hans »form-experiment-studier i trä» med underru-

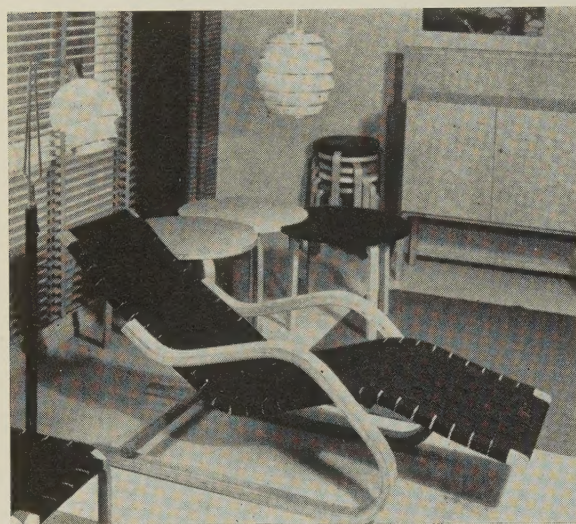
Några bilder från Alvar Aaltos möbelutställning.

T. v: Barnmöbler.

Nadan t. v: Liggfåtölj.

Nedan: Matbordsgrupp.

Foto: E. Holmén.

briker såsom »tudelad böjning, dubbelböjning, experiment med volymform» ger anvisningar om grundformernas begränsade antal. Sökandet efter konstruktioner som ger ytterligare möjligheter till flerböjning av trä har gett ett alldeles färskt resultat nämligen »sammansatta böjformer» ett knippe böjda träribbor som limmats samman till en kolonn med kapital i miniatyrformat. Att kultivera ett trämaterial är Aaltos lust och med konsekvens och frihet från romantiska griller går han till verket. Han har ringa respekt för träets egenvärde förrän han gett det konstruktiv form. Först då får det värde som material där de naturliga egenskaperna tillvaratagits och berikats.

I hans möbler framstår syftet med experimenten, nämligen att finna sätt för stolsbenets anslutning till eller övergång i en horisontell yta inom serietillverkningens ram. Här om skriver han själv: »I möbelskonstruktionen är det bindemedlet mellan vertikala och horisontala delar som historiskt — och praktiskt — sett bildar grundproblemet. Jag skulle tro att

det rent av är utslagsgivande för stilpoängen. Stolsbenet med sin anslutning till horisontalplanet — det är lillsystemen till den arkitektoniska kolonnen.» Trots hans stora intresse för denna sida av saken har den, med undantag av de nyaste möblerna, inte överbetonats på bekostnad av helheten. Man har till och med känsla av ett visst återhållande av den intressanta detaljformen. Men den finns där ändå som en grundton, sammanbindande sin krets till en nydanad enhet kanske av stilbildande betydelse.

En del av möblerna är av den arten att de behöver stöd i arkitekturen eller miljön för att inte bli för överväldigande för sin omgivning och är därför mindre allmängiltiga t. ex. karmstolarna från 1929 och deras efterföljare under det att andra åter ställer mindre krav på sin omgivning. Men framför allt kan de inte bidra till att ge karaktär av svenskt finrum eller till parfymerad salong. Snarare till aktiv, fräsch miljö med internationell anstrykning.

Arne Rudberger